

კ. ოცხილისა და აშ. წიკნის მაღაზიის გამოცემა.

საისტორიო ზიზლიოთეკა

ღ. უზნაძის რედაქტორთბით.

№ 1.

მ ა ჰ მ ა დ ი

და მისი მოღვაწეობა.

მიუღერძიდან.

ფასი 15 კ.

ქ. ქუთაისი.

ქართ. შორის წ.-კ. გამ. საზ. ქუთ. განყ. სკა:მზა.

1914 წ.

კ. ოცხელის და აზხ. წიგნის მაღაზიის გამოცემა.

საქმეთი 2935

მ ა კ მ ა დ ი

და მისი მოღვაწეობა.

35 945

მიუღეროდან.

დ. უზნაძის რედაქტორობით.

ქ. ქუთაისი.

ქართ. შორის წ.-კ. გამ. საზ. ქუთ. განყ. სტამბა.

1914 წ.

რ მ ღ ა კ ტ ო რ ი ს ა ზ ა ნ .

დიდი ხანი არ არის მას შემდეგ, რაც მეცნიერულსა და ფილოსოფიურ საგნებზე წერა და ლაპარაკი ქართულათ ბევრისთვის ძნელი წარმოსადგენი იყო! ვინ იფიქრებდა, რომ ქართული ენის საგანძური იმდენათ ძვირფასი აღმოჩნდებოდა, რომ უკანასკნელი დროის მეცნიერულითა და ფილოსოფიური ვარჯიშობით გაღვსილი გონების განყენებულ ცნებებსაც კი შესაფერსა და სრულს სიტყვიერ გამოხატულობა უპოვნოდა.

მეცნიერული და ფილოსოფიური ენა ყველგან ხელოვნურათ შეზავებულია; იგი ამიტომ ამავე ენაზე მოლაპარაკე უბრალო ადამიანისათვის უცხო და გაუგებარია. ეს ასეც უნდა იყოს; ენის განვითარება გონებისა და გრძნობის განვითარებას მისდევს კვალდაკვალ. იგი გარეგანი, თვალსაჩინო სიმპტომია თვალთაგან ფარულის, შინაგანი ცხოვრების განვითარებისა. და როგორც გონება უბრალო ადამიანისა უძლურია ღრმა ფილოსოფიური მსჯელობის ნაყოფი ადვილათ შეითვისოს, ისე უძლურია იგი იმ ენის გაგებაშიც, რომელიც ამ ნაყოფს გარეგან გამოხატულობას აძლევს.

ჩვენი ენა არ არის ხელოვნურათ განვითარებული. ხოლო საკვირველი ის არის, რომ იგი საკმაოდ მდიდარია—ათასი ისეთი განყენებული ცნება და აზრი გამოხატოს, რომელიც მხოლოდ დღევანდელს განვითარებულ აზროვნებას წარმოუშვია.

რით აიხსნება ეს? მე ვფიქრობ, რომ მხოლოდ იმ კულტურული სიმდიდრით, რომელიც ჩვენს წარსულ ისტორიას შეუქმნია და ჩვენთვის, ქართულ ენასთან შედუღებული, მემკვიდრეობით გადმოუცია. მაგრამ ჩვენი ენის ამ საკვირველი თვისების მიუხედა-

ვით მაინც არავინ ჰფიქრობდა, რომ იგი მეცნიერულსა და ფილოსოფიურ კვლევაში გამოსადეგი შეიქმნებოდა. დღეს, როგორც ხედავთ, ეს აზრი სასიამოვნო შეცდომა აღმოჩნდა, რე უკვე შესაძლებელი შეიქმნა თანამედროვე გონებრივი კულტურის სიმდიდრის ზედმიწევნითი გადმოცემა ამ ენის საშუალებით.

მაგრამ ჩვენი დღევანდელი სამეცნიერო ლიტერატურა ფრიად ღარიბია. თუ გნებავთ, იგი ჯერ არც კი არსებობს. დღეს მხოლოდ ისახება იგი, და მისი მომავალი ბედი ოდნავ შესამჩნევი მკრთალი ხაზებით იფარგლება.

ჩვენი ცხოვრება კი წინ მიდის; იგი ნელს, მაგრამ მაინც საგრძნობელ ცვალებადობას განიცდის. იგი ახალ მოთხოვნილებათ ბადებს და ძველ მისწრაფებათა დასაკმაყოფილებლათ ახლათ გაჭედულ ფორმებს მოითხოვს.

სახალხო უნივერსიტეტები და იქ მოსიარულე საზოგადოება სხვათა შორის ნათლათ მოწმობს, რომ ჩვენს ხალხში ცოდნის წყურვილი თანდათან მატულობს. ხოლო იგი ამ წყურვილს სამშობლო მწერლობით ვერ იკლავს, და ხშირათ ძლიერ ბევრი იძულებული ხდება უცხო ენას, უცხო მწერლობას მიმართოს. ამით ხალხის თავისებური ეროვნული შემოქმედების ძალა დუნდება, იგი უცხო სფეროში, უჩვევ ატმოსფეროში სულს ვერ იბრუნებს, მისი გონება იფიტება, მისი ნების ყოფა ჩლუნგდება, და ასე ნელ-ნელა ხალხის სული დევგენერაციის გზას ადგება.

ამ საშიში შესაძლებლობის თავიდან აცილება კი ზნეობრივი მოვალეობაა ყოველი ქართველისთვის, ზნეობრივი მოვალეობა კულტურისა და „ადამიანობის“ მომავლის წინაშე. ჩვენ უნდა შევიგნოთ ეს მოვალეობა და ყველაფერი ვილონოთ მისი პირნათლათ ასრულებებისთვის. ჩვენ ის მაინც შეგვიძლია, რომ ქართული მეცნიერების დანაკლისის შევსებისათვის ვიზრუნოთ. და აი, სწორეთ ამ ნიადაგზე დაიბადა ჩვენი განზრახვა „საისტორიო ბიბლიოთეკის“ დაარსებისა.

იგი, ალბათ, უმთავრესათ ნათარგმნი ნაწარმოებებით შეივსება. ხოლო იქიდან არც ორიგინალური ნაშრომი იქნება განდევნილი.

ამასთანავე, რადგანაც იგი განზრახულია ისეთი მკითხველისათვის. რომელსაც უცხო მწერლობით ყველა თავისი გონებრივი მოთხოვნების დაკმაყოფილება ჯერ კიდევ არ უგემებია (ასეთი კი ხალხში უნდა ვეძიოთ), ამიტომ ჩვენი „საისტორიო ბიბლიოთეკა“ შევსებული იქნება პოპულარული შინაარსის ნაშრომებით.

მაგრამ მარტო პოპულარიზაცია არ შეადგენს ჩვენს მიზანს.

ჩვენი სამეცნიერო ლიტერატურა ღარიბია მეთქი, ვამბობდი; და ეს სიღარიბე მეცნიერების ყოველ სფეროში არის საგრძნობი. ამ მხრივ არც მსოფლიო ისტორია შეადგენს გამონაკლისს. მაგრამ მომავალში ხომ მაინც უნდა აღორძინდეს ჩვენი მეცნიერება; და ასეთი აღორძინებისათვის ნიადაგის მომზადება საჭიროა. მარტო პოპულარიზაციის მიზნით შედგენილი წიგნი კი ამ მიზანს ვერ გაუწევს სამსახურს.

ამას გარდა, საჭიროა, რომ ქართულმა მწერლობამ მეტი მკითხველი მიიზიდოს; საჭიროა, რომ ყველას ეგულეობდეს იქ ის საკვები, რომელსაც მისი სული მოითხოვს. ამიტომ ჩვენმა „ბიბლიოთეკამ“ სერიოზული მკითხველის მოთხოვნებაც უნდა მიიღოს მხედველობაში, მან ანგარიში ყველას უნდა გაუწიოს.

ეს კი შესაძლებელი იქმნება, თუ იგი ისეთი ისტორიული ნაწარმოებებით შეივსება, რომელნიც იმდენათ მარტივათ იქმნება დაწერილი, რომ მისი შეთვისება მოუმზადებელი მკითხველისთვისაც ადვილი შესაძლებელი აღმოჩნდება, და იმდენათ სერიოზულათ და საინტერესოთ შედგენილი, რომ მისი წაკითხვა მომზადებულის, განათლებული მკითხველისთვისაც საინტერესო და სასარგებლო გამოდგება.

ჩვენ ამ თვალსაზრისით ვიხელმძღვანელებთ, როდესაც ამა თუ იმ ნაწარმოების გამოქვეყნებას განვიზრახავთ. ამ თვალსაზრისით ვხელმძღვანელობდით ახლაც, როდესაც ჩვენი „ბიბლიოთეკის“ პირველ ნომერს **მიუღერის** ნაწერს ვუთმობდით **მაჰმადიანობის** შესახებ. შემდეგი ნომრებისთვის განზრახულია ჯერ-ჯერობით იმავე **მიუღერის** წიგნიდან ამოღებული ცნობები **მაჰმადის** მოძღვრებისა და არაბების სახელმწიფოს შესახებ და შემდეგ **გრეგის** შრომა **ხალხთა დიდ მოძრაობაზე**.

დ. უზნაძე.

არაბთა უღვა-ცხოვრება.

მე-V-ე საუკუნეში ქრისტეს წინ მთელ არაბეთში უძლიერეს კაცთა ძულები ითვლებოდაო,—მოგვითხრობს არაბული გადმოცემა. ძულები ყოფილა ერთერთი არაბული ტომის, ბენუ-თაგლიბის წინამძღოლი. მე ტომი მთაბარობდა მონათესავე ტომთან ბენუ-ბეკრთან ერთად არაბეთის ნახევარ-კუნძულის ჩრდილო-აღმოსავლეთის მხრივ, სირიის უდაბნოდან დაწყებული შუაგულ არაბეთში აყუდებულ მთებამდე.

ბენუ-თაგლიბი და ბენუ-ბეკრი მოკავშირე მეზობლებთან ერთად ხშირათ ებრძოდენ ხოლმე სამხრეთ არაბეთის მეფეებს და ყოველთვის გამარჯვებული რჩებოდენ. პირადათ ძულები ხომ სრულიად ჩრდილავდა თავისი ძლიერებით მომხმარე მხედართმთავრებს.

ღიღი სახელი მოიხვეჭა გმირმა ძულებმა. მთელს არაბეთში პირველი კაცი იყო. და რომ იგრძნო მან თავისი პირველობა, თავი მალლა ასწია: მის გულში სიამაყემ დაიბუღრა; გადაჭარბებული ამაყი შეიქმნა.

აქასეული წლები გავიდა მას შემდეგ, რაც ეგ გმირი მოკვდა. ხოლო სახელი მისი უკვდავი დარჩა. სიამაყე იმდენათ ახასიათებდა გმირს, რომ ანდაზაშიც კი შეხვდებოდიოთ მის სახელს: „ძულები ჰაილზე უფრო ამაყიაო,—იტყოდენ ხოლმე არაბები გულზევიად ადამიანზე.

ძულებს ცოლათ ჰყავდა ჯელილა, ბეკრთა ტომის ქალი. ამგვარათ თავლიბთა ტომი, რომელსაც თვითონ ძულები ეკუთვნოდა, ბეკრთა ტომს დაუმოყვრდა. მათმა მოყვრობამ მეგობრული ხასიათი მიიღო: ჯესასმა, ჯელილას ძმამ, თავისი კრავი სიძის, ძულების კარვის გვერდით გააშენა.

მრთხელ ჯესასს მამიდა ბესუსი ეწვია სტუმრათ. ბესუსი, როგორც უცხო ტომის ქალი, შაგლიბთა და ბეკრთა ტომებში თავისუფლათ ვერ გრძნობდა თავს: იგი ძმისწულის მფარველობაში იმყოფებოდა.

მრთ დღეს ბესუსს ეწვია მისი თანამემამულე საადი, რომელიც ჯესასთან უნდა ჩამომხტარიყო. საადის თან მოეყვანა ერთი აქლემი (ჯამა); აქლემი მან მასპინძლის აქლემთა ჯოგთან ერთად გაუშვა საძოვრათ; და რადგანაც ჯესასისა და ძულებიძს ჯოგები ერთად სძოვდენ, საადის აქლემიც ამ ორ ჯოგში გაერია.

მრთხელ ძულები მინდვრათ გავიდა, რომ საძოვარი ადგილები დაეთვალიერებია. უცებ კვერცხებზე მჯდარ ტოროლას მოავლო თვალი. ტოროლა კაცის დანახვაზე დაფრთხა, ფრთები შეაფართხუნა. ძულები მხიარულათ იყო და ზრინველსაც გამოელაპარაკა: „ნუ შიშობ, — უთხრა მან ტოროლას, — შენ შენი კვერცხებიანათ ჩემს მფარველობაში ხარ; არავის არ ძალუძს — შენ ვნება მოგაყენოს“.

ხოლო როცა ძულებს მეორეთაც მოუხდა იმავე ადგილზე გავლა, მან მიწაზე შეამჩნია სრულიად უცხო აქლემის კვალი. მე კიდევ არაფერი, — ტოროლას კვერცხები გასრესილი დახვდა. ბაბრახებული ძულები სახლისკენ გაეშურა.

მეორე დილას ძულები და ჯესასი ერთად გამოვიდენ საერთო საძოვრების დასათვალიერებლათ. უცებ ძულებმა საადის აქლემს მოჰკრა თვალი. მას მაშინვე გაუელვა აზრმა — სწორეთ ამ აქლემის გასრესილია კვერცხებიო — და გაანჩხლებულმა შეეყვია ჯესასს: „მიფრთხილდი! შენდამი ეჭვები მებადება — და თუ ჩემს ნაფიქრში დავრწმუნდი, მაშინვე მივიღებ ზომებს, რომ ეგ აქლემი ჩვენი საძოვრებიდან გავაძეო“. ჯესასმა თევი შეურაცხყოფილათ იგრძნო და მოუთმენლათ უპასუხა: „და მეც ვფიცავ ლმერთს, რომ ეგ აქლემი ისევე დაბრუნდებაო“.

შელაპარაკდენ სიძე-ცოლისძმა. ბალანძღეს ერთმანეთი. საქმე მუქარამდი მივიდა: „თუ კიდევ მინახავს ეგ აქლემი ჩვენს საძოვარშიო, — უთხრა ძულებმა ცოლისძმას, — ჩემი ისარი მას შიგ ცურში გაერჭობაო“. ჯესასმა უპასუხა: „შენ რომ აქლემს ისრით ცურს გაუბობ. შუბს ჩაგცემ ზურგშიო“.

ამით გათავდა ლაპარაკი. ჯესასმა თავისი ჯოგი მინდვრისკენ გაიდენა საბალახოთ; განრისხებული ძულები შინ დაბრუნდა.

ჯელილას არ გამოეპარა ქმრის აღშფოთება; ძალიან აინტერესებდა ამის მიზეზი გაეგო.

— შეგიძლია თუ არა შენ, — შეეკითხა ძულები მეუღლეს, — მიმითითო ისეთ ადამიანზე, რომელსაც შეეძლოს დაიცვას თუ გინდ სტუმარიც კი ჩემს წინააღმდეგ?

— საექვოა მოიძებნოს მასეთი გმირი; ხოლო ჩემი ძმა ჯესასი სხვაა; იგი შესძლებს სტუმრის დაცვას თვით შენს წინააღმდეგაც კი! უპასუხა ჯელილამ.

ამაყ კულებს ვერც კი წარმოედგინა ქვეყნათ ასეთი მოწინააღმდეგე და ჯესასს ბოროტი დაცინვა დაუწყო. ჯესასიც დაცინვით უპასუხებდა ძულებს.

ასეთმა უხეირო განწყობილებამ მათ შორის მანამ გასტანა, სანამ ახალმა შემთხვევამ საქმის ვითარება არ შესცვალა.

ერთხელ ძულებმა მოისურვა კიდევ დაეთვალიერებია აქლემები და მინდვრისკენ გასწია. მწყესები სწორეთ მაშინ მიერეკებოდნენ აქლემებს წყაროსაკენ. წინ ძულების ჯოგი მიდიოდა. მაგრამ საადის აქლემი, რომელმაც ძულებსა და ჯესასს შორის აქ ყველა ეს უკმაყოფილება გამოიწვია, წინ გამოხტა, გაძვრა აქლემებს შუა და პირველათ იგი დაეწაფა წყალს.

ძულებმა ეს გარემოება უყურადღებოთ არ დასტოვა. მწყესებმა აცნობეს — აქლემი სხვისიაო. მაწყრა ძულები: ჯიბრიანმა ჯესასმა სხვისი აქლემი განგებ მიუშვა პირველათ, —

იფიქრა მან და კიდევ აასრულა მუქარა: შვილდს სტაცა ხელი და აქლემს შიგ ცურში ჩაურჭო ისარი. აქლემი ბლავილით გაექანა ჯესასის კარვისაკენ. ბესუსს, ჯესასის მამიდას, დაჭრილი ცხოველის დანახვაზე ელდა ეცა. მისი სტუმრის, მისი თანამოძმის საკუთრებას ასე უსინდისოთ შეეხენ. ვაი სირცხვილო, ვაი თავსხლაფის დასხმავ! სტუმარი არ დაინდევსო, — გაიძახოდა გულგახეთქილი ქალი; და რომ გული მოეჯერებია, აქეზებდა ჯესასს, რომ დამნაშავისათვის სამაგიერო ეხლო; ჯესასი, თავისი მხრივ, ცთილობდა, როგორმე დაემშვიდებია მამიდა.

— სამაგიეროთ შენი სტუმარი ჩემგან კარგ საჩუქარს მიიღებსო, — ეუბნებოდა იგი ბესუსს. მაგრამ ქალი არ ცხრებოდა, მთელი დღეები უჩიჩინებდა ძმისწულს: სამაგიეროს გადახთა აუცილებელიაო. როცა ვერაფერს გახდა, დაცინვაც დაუწყო ჯესასს: — ლაჩარი ხარო, — ეუბნებოდა, — შენს ოჯახში უცხო სტუმარი ვერ დაგიცვია და ამნაირათ უარყავი ყოველი რიგიანი ადამიანის მოვალეობა: შენს ჭერქვეშ მყოფი ვერ დაიფარე უსინდისოებისგანო.

ჯესასმა მოთმინება დაკარგა. მან ველარ გაუძლო ამდენ დაცინვას და ბრაზმორეულმა შეჰყვირა მამიდას: „დადუმდი ქალო! ხვალ მოკვდება იგი, ვისი მოკვლაც შაილს შენს აქლემზე უფრო ძვირათ დაუჯდებაო.“

მს ამბავი კულეებს წინდაწინვე აცნობეს მისმა ახლობლებმა. ატულებმა იფიქრა, რომ ჯესასის მუქარა მის საყვარელ აქლემს შეეხებოდა — და დაბეჯითებით გადასწყვიტა — ჯესასი ჩემს აქლემს აგრე ადვილათ ვერ მოკლავსო.

ხოლო ჯესასი ამის შემდეგ თვით ატულებს უთვალთვალეებდა; იგი დროს ეძებდა, რომ ბოლო მოეღო შეურაცხყოფისათვის. შემთხვევაც მალე მიეცა; ერთ დღეს ჯესასმა თვალი მოკრა ატულებს, რომელსაც იმ დროს არავითარი იარა-

ლი არ გააჩნდა. ჯესასი გაეკიდა და მიაძახა მიმავალ სიძეს: მიფრთხილდი! უნდა მოგკლაო.

— თუ არ ხუმრობ, — უბასუხა ძულეიბმა, — ჩემს წინ დადექო! ძულეიბი იმდენათ ამაყი იყო, რომ მის მოწინააღმდეგეს, ვინც უნდა ყოფილიყო იგი, ღირსათ არ გახთიდა — უკან მობრუნებოდა.

მაგრამ ჯესასმა ბევრი არ აცალა: ძულეიბს შიგ ზურგში ჩასცა შუბი და უსულოთ გააგორა მიწაზე. მკვლელი ჯესასი შინისკენ გაიქცა...

ჯესასის მამა სხვა ნათესავებთან ერთად კარვის წინ იჯდა. შეამჩნია თუ არა მან შვილი, რომელიც თავქუდ მოგლეჯილი მორბოდა, სთქვა — უთუოდ რამე საშინელება ჩაუდენიაო, — და შესძახა უკვე მოახლოვებულ შვილს: „რა ამბავია, რა დაგმართია? — ძულეიბი მოვკალიო, — უბასუხა ჯესასმა. — ჰო და, შენ თვითონ გაეც პასუხი! ღე, ბორკილები გაგიყარონ და ძულეიბის მოძმეებმა მოგკლან! — უთხრა ჯესასს მამამ და თან დასძინა: „აწ ველარ შეერთდეს მთელი ვაილი კეთილი მიზნით. როგორ უღალატე მთელ ერს, ჯესას! მოკალი ტომის მხედართმთავარი და ომი და განხეთქილება ჩამოაგდე ჩვენს შორის-ო.

ხოლო ჯესასი ტრაბახობდა კიდევ თავის საგმირო საქმეს. მალე იგი შებორკეს მამის ბრძანებით და კარავში დაამწყვდიეს. შეიკრიბენ კიდევ მთელი ტომის უხუცესნი, რათა ეგ ფრიად სახიფათო საქმე მოეგვარებიათ.

— ჩემმა შვილმა, — მიმართა ჯესასის მამამ მოსულებს, — ძულეიბი მოკლა; და იგი დგას თქვენს წინაშე შებორკილი; ყოველ შემთხვევაში, მგონია, ჯობს მოვიცადოთ, სანამ მოკლულის ნათესავები არ მოვლენ სისხლის ასაღებათო.

მაგრამ იქ შეგროვილმა არაბებმა უარი განაცხადეს ჯესასის გაცემაზე.

— ღამნაშავეა იგი, თუ უღანაშაულო—ჩვენ მაინც ვალათ გვედება მისი დაცვა; წინააღმდეგ შემთხვევაში ჩვენი პატივი და დიდება დამცირდება და ლაჩრებათ ჩავითვლებითო, ერთხმათ განაცხადეს მათ.

ამნაირათ გაწყდა მჭიდრო კავშირი ორ მონათესავე ტომს შორის. თავლიბი და ბეკრი მოსისხლე მტრები შეიქმნენ ერთმანეთისთვისა. ღაიწყო ომი. იღვრებოდა სისხლი არაბეთის ველებზე. ბევრჯელ ეცადენ მოწინააღმდეგენი ხელშეკრულება მოეხინათ, მაგრამ ამაოთ.

მხოლოდ 40 წლის შემდეგ მიყუჩდენ მებრძოლნი. მათში ჩამოვარდა ზავი.

ასე დამთავრდა „ომი ბესუსი,“ რომლის მივიწყება ვერ შესძლო საუკუნოებმა. ანდაზებშიც იგონებდენ ბედუინები ამ ომს.

„ომი ბესუსი“ მიტომ არის საყურადღებო, რომ იგი უძველეს არაბთა ყოფაცხოვრებას, მათის მებრძოლი სულის მოუსვენრობას ახასიათებს.

მომთაბარე ბედუინები არაბეთის ნახევარკუნძულის მხოლოდ ზოგიერთ ნაწილში ცხოვრობდენ (მთელი არაბეთი უდრის, დაახლოვებით, ევროპის მეოთხედს). მათი უმთავრესი საბინადრო კუთხე იყო სირიის განუზომელი უდაბნო, რომელიც ჩრდილოეთის მხრიდან საზღვრავს თვით არაბეთს, და ამას გარდა შუაგულ ნახევარ-კუნძულზე აყუდებული ვაკე გორა, რომელიც გადაჭრილია რამდენიმე მთაგრებილით. ეს არაბეთის ვაკეგორა აღმოსავლეთისა და სამხრეთის მხრით თანდათან ეშვება დაბლობისაკენ კიბის საფეხურებივით და ბოლოს უსაზღვრო სივრცეზე ფართო უდაბნოთ იშლება, ხოლო დასავლეთისკენ იგი ციცაბოთ არის დაქანებული,

ამნაირათ არაბეთი, ეგ „ნეჯდი“ (en nejd) არაბულათ „მთა-გორიანი მხარე,“) ყოველი მხრით შემოზღუდულს,

ჩაკეთილ მხარეს წარმოადგენს. ამიტომ ისტორიას მხოლოდ
ორი შემთხვევა ახსოვს, როცა ბედუინებმა გადმოლახეს თა-
ვისი ქვეყნის ბუნებრივი საზღვრები და სხვა ქვეყნებში დაიწ-
ყეს თარეში: პირველათ—მაჰმადის უახლოესი მემკვიდრეების
მართველობის ხანაში და მეორეთ მე-XVII-ე საუკუნის მეო-
რე ნახევარში, შაჰაბიტების რევოლიუციის დროს, როცა მო-
უსვენარი ბედუინები ცეცხლითა და მახვილით მოველინენ
ქვეყანას. თუმცა მაშინ მათი მოძრაობა მალე შეჩერდა.

ნახევარი კუნძულის საზღვრებზე, სადაც უფრო საგრძნო-
ბია გავლენა მაკოცხლებელი ზღვისა, ერთი მხრით, და კულ-
ტურული ხალხებისა, მეორე მხრით,—ქოჩა არაბთა ცხოვრება
უფრო რთულია. ამისთანა კუთხეებში თითქმის მაჰმადის დრო-
მდიც კთილობდენ მეფეები—მჭიდრო საფუძველზე დაეყენე-
ბიანთ ორგანიზაციული ცხოვრება.

ჩრთილოეთ არაბეთში რომის იმპერიისა და სპარსეთის
ახალი მონარქიის (როცა სასანიდები მეფობდენ) ზედგავლენით
ორი „სამეფო“ დაარსდა. რომიცა და სპარსეთიც ძალიან
სარგებლობდენ ბედუინთა ბრძოლისადმი მისწრაფებით.
იზიდავდენ მათ თავისკენ და ნიშნავდენ სამხედრო სამსახურში.
არაბთაგან შემდგარი ჯარებისგან ამ კულტურულმა სახელწი-
ფოებმა შექმნეს ერთგვარი „სამხედრო საზღვარი“, რომელიც
რომის საზღვრებს აღმოსავლეთით უზრუნველყოფდა.

ზემორეხსენებულ ორ „სამეფოში“ შესანიშნავი იყო დასა-
ვლეთის მხრით მდებარე „სამეფო“, რომელმაც რომის ისტო-
რიაში ღრმა კვალი დასტოვა: მე-III-ე საუკ. მეორე ნახევარში
ქრ. შ. დედოფალმა ბატ-სებინემ, რომელსაც რომაელები ზე-
ნობიას უწოდებდენ, თავის სატახტო ქალაქს პალმირას პირ-
ველობა მოუპოვა; პალმირა გახდა ცენტრი უდიდესი აღმო-
სავლეთის იმპერიისა, რომელიც გადაშლილი იყო მგვიპტიდან
მცირე აზიამდე.

მაგრამ ამ სამეფოს ბრწყინვალე ხანამ დიდხანს ვერ გასტანა: 273 წელს იმპერატორმა აერელიანმა პალმირა დაანგრია და ზენობია რომს წაიყვანა ტყვეთ. მაშინ არაბები ისევ ძველ ჩვეულებას მიუბრუნდნენ: გაახშირეს ომები და მიჰყვეს ხელი მტაცებლობას—რომის იმპერიისა და სპარსეთის დროშას ქვეშ.

ასეთი იყო ცხოვრება ჩრდილოეთის ორი სამეფოისა მე-VII-ე საუკუნემდე. ხოლო რაც შეეხება მათ გავლენიანობას, უნდა შევნიშნოთ, რომ არაბეთის სხვა კუთხეებისათვის მათ არავითარი მნიშვნელობა არ ჰქონიათ.

შედარებით უფრო ძლიერი იყო სამეფოები სამხრეთ არაბეთისა („ბედნიერის“ „Jemen“*). აქაური კულტურა უძველეს დროში წარმოიშვა. საბეების სამეფოს, მაგალ., იცნობს ძველი აღთქმა; იგი იხსენება მეფე სარგონის, (რომელიც ცხოვრობდა მე-VIII-ე საუკ. ქრ. წ.) ლურსმულ წარწერებშიც. ძალაქ იემენში დღესაც ინახება უძველესი მონუმენტალური შენობების ნანგრევები. და ეს ნაშთები გვიმტკიცებს იმას, რომ აქ ოდესმე კულტურული ცხოვრება დაწყებულა, მაგრამ ამ მდიდარ კულტურას, ჩვენთვის გამოურკვეველი მიზეზებისა გამო, ფესვები ვერ გაუდგამს.

ნედჯდის ვაკე-გორასა, რომელიც წითელი ზღვის მხრით გაუვალი მთაგრეხილით თავდება, და ზღვის ნაპირს შუა—იმყოფება ე. წ. ქეჯასი („მოსაზღვრე მხარე“). აქ მთები ისე ახლო არის ზღვასთან, რომ ზღვის ნაპირი ვიწრო ნაჭრათ მოსჩანს. ამ ვიწრო კუთხეში ჰავა ცხელი და მავნებელია. ბედუინები ამ

---

*) ე. ი.—„მარჯვენა მხარე“; უდაბნოში მყოფი არაბი, რადგანაც მზის საშვალეებით იკვლევდა მხარეებს, აღმოსავლეთისკენ იყურებოდა. ამავე დროს სამხრეთი მისი მარჯვნივ იმყოფებოდა. ამიტომ სამხრეთ არაბეთს იგი „მარჯვენას“ უწოდებდა—და მარჯვენა მხარე არაბთათვის ბედნიერი მხარეა.

ადგილს „დაბლობს“ (არაბულათ *Tihawa*) უწოდებენ. ზღვის მთელ ნაპირზე მხოლოდ ორი ნავსადგურია.

თვით ქვევას უკავია ორი პარალელური მთაგრეხილი რომელთაგანაც ერთი გაწოლილია ზღვის ნაპირის გასწვრივ და მეორე ნეჯდისაკენ მიემართება, და კიდევ—მათ შუა მდებარე ვაკეგორა, რომელიც გადაჭრილია რამოდენიმე მთაგრეხილით. მს პრტყელი მალლობი, პლატო, ერთადერთი გზაა ქარავენებისათვის, რომელნიც მიემშურებიან იემენიდან პალესტინას ან სინაის ნახევარი კუნძულისაკენ. ამიტომ ჯერ კიდევ ქრისტეს დაბადებამდე აქ გაჭრილი იყო გზა; ეს გზა იწყებოდა საბიდან; გადადიოდა მაკორობასა და იატრიბაზე და პირდაპირ მიემშურებოდა პეტრისაკენ.

მაკორაბა უძველესი სახელი უნდა იყოს ახლანდელი მექისა. იატრიბა ანუ „იატრიბი“ ალბათ მაჰმადის დრომდე მდინას ეწოდებოდა. ლახლოვებით ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისში ამ ორ ქალაქს საყურადღებო მნიშვნელობა ეძლეოდა: აქ ისვენებდნენ ქარავენები.

რაც შეეხება ამ ქალაქებში მცხოვრებთ, მათზე გარკვევით არაფერი არ ვიცით. ხოლო გადმოცემათა მიხედვით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ აქაური მკვიდრნი შერევით ცხოვრობდნენ იმ ათასგვარ უცხო ელემენტებთან, რომელნიც აქ ჩრდილოეთიდან მომდინარეობდნენ.

ჯერ კიდევ მაჰმადის დრომდე ქვევასის ჩრდილო ნაწილი ეკავათ ებრაელებს. მოციქულის (მაჰმადის) მოღვაწეობამდე ფიქრობდნენ, თითქო მექის საკურთხეველი აბრაამის დაარსებული ყოფილიყოს. ამას ისიც დავუმატოთ, რომ იმ პირთა ან კუთხეთა სახელები, რომელიც გვხვდება ჩვენი მოთხრობის ამ ნაწილში, არ შეიძლება აიხსნას არაბული ენით,

შველა ეს მოწმობს, რომ კოლონიზაცია სირიის საზღვრებიდან ძალიან ადრე დაწყებულა, ხოლო ამ კოლონიზატორ ნაციონალურ განსაკუთრებულობაზე არაფერი გარკვეული არ

ითქმის. ის კი უეჭველია, რომ როგორც უკვე ვსთქვით, პირველი აქაური ბინადრები არეული უნდა ყოფილიყვნენ ერთმანეთში და ბოლოს თანდათანობით არაბული ენა და ზნე-ჩვეულება უნდა შეესისხლხორცებიათ, და ამნაირათ მათ შორის უნდა გავრცელებულიყო არაბული კულტურა.

ამ ხალხების ცენტრალური ბინა იყო ქ. მექა. იქ უუძველეს დროიდანვე არსებობდა საკუთხეველი, რომელსაც სრულიად არ ჰქონდა არაბული ხასიათი, თუმცა, როგორც ჩანს საბერძნეთის მწერლის დიოდორეს (1 საუკ. ქრ. შ.) სიტყვებიდან, იგი „ყოველი არაბისმიერ თაყვანის იცემებოდის და იდიდებოდის“. ის იყო **ჰააბა**.

ისტორიკოსებმა დაკვირებასა და ძიებას შემდეგ გამოარკვიეს ის საკითხი, თუ როგორ მიეცა ჰააბას თვისი დიადი მნიშვნელობა.

ძ. მექა მდებარეობს საკმაოდ ახლოს როგორც საბეების ძველი სამეფოს საზღვრებიდან, აგრეთვე ცენტრალური არაბეთის ქოჩა ხალხის ბანაკებიდანაც. მექასა და მის მახლობელ კუთხეებში მცხოვრებთა უმთავრეს საზრუნავს შეადგენდა — დავა ჩრდილოეთისაკენ მიმავალი ქარავნებისა ამ „უდაბნოს შვილთა“ მტაცებლობისაგან, ვინაიდან ბედუინებს ყოველთვის შეეძლოთ ვაჭრების დასარბევათ, პლატოებიდან სავაჭრო გზებზე დაშვებულებიყვნენ.

ასეთი შემთხვევებისაგან რომ უზრუნველყოთ თვისი ბედი, ვაჭრები მუდამ ეცდებოდნენ, თვისი ვაჭრობა ისეთი წმინდა ადგილისთვის დაექვემდებარებიათ, რომელიც ბედუინთათვის უცხო და, სწორეთ ამ მიზეზით, ყველაზე უფრო საშიში იქნებოდა. ბედუინები მართლაც დიდ მნიშვნელობას აძლევდნენ ჰააბას და მის მფარველობას ქვეშ მყოფ ვაჭრებსაც მეტი სიფრთხილით ეპყრობოდნენ.

ღრო გადიოდა, და ქეჯასის ტომები უფრო და უფრო უკვირდებოდნენ ამ საყურადღებო გარემოებას: წმინდა ჰააბა

იცავდა ვაჭრობას. **ღა** მაშინ ვაჭრობა მათი იდეალი შეიქმნა. მათ დააარსეს კავშირი, რომელმაც მიზნათ ვაჭრობა დაისახა და რომელსაც საფუძვლათ **ჭაბის** თაყვანისცემა დაედო. **თან-**დათანობით ამ კავშირმა შეიმუშავა საზოგადო დებულებანი კანონის სახით და ამ კანონს დაუმორჩილა მან სხვა ურწმუნო, მაგრამ ცრუმორწმუნე ბედუინებიც.

ამას შემდეგ ჩვეულებათ შემოიღეს გადახთა გაზაფხულის დღესასწაულისა, როგორც **მექაში**, ისე მის ახლო მდებარე მხარეებშიც, წელიწადში ერთჯერ. ასეთსავე ჩვეულებას შეხვდებით საზოგადოთ სემიტების ცხოვრებაში. მს გაზაფხულის დღესასწაული ალბათ ჩრდილოეთიდან მოსულებმა თუ შემოიტანეს.

მოკავშირენი არათუ ნებას რთავდენ უცხო ტომის ხალხებს მონაწილეობა მიეღოთ ამ დღესასწაულში, პირაქით, თვითონ იზიდავდენ მათ თავისკენ; და ყველა კუთხიდან იკრიბებოდენ ქოჩა ხალხები. **აქ** იმართებოდა დიდი ბაზრობა როგორც დღესასწაულის დასაწყისში, აგრეთვე მის გათავებას შემდეგაც. ბაზრობაზე უდაბნოს შვილთ მოჰქონდათ ტყავები და მეჯოგეობის სხვა ნაყოფიც; აქ მოერეკებოდენ ისინი აქლემებსა და სცვლიდენ ყველა ამას კულტურის ნაწარმოებზე: ძვირფას ქსოვილებზე, რომელიც სირიიდან იყო მოზიდული, სხვადასხვა სამკაულებზე, რომელსაც ხელოვნურათ ამზადებდენ ჩრდილოეთ ძეჯასის მცხოვრები მრეწველი ებრაელები, და ყველა იმაზე, რაც ნახევრათ ველურ ქოჩებს მიაჩნდათ იშვიათსა და მომხიბლველ საგნათ.

არაა საკვირველი, თუ თითქმის ეგ ქოჩებიც მიხვდენ, რომ ამგვარ ვაჭრობას მშვიდობიანობა ეჭივრებოდა, და სხვა დროს თუ არა, ბაზრობაში მაინც შეწყვეტდენ ხოლმე ქარავნებზე ბარბაროსულ თავდასხმას.

ამნაირათ, ჯერ კიდევ მაჰმადის დრომდე, მთელ არაბეთში ყოველ წელიწადს ოთხი თვის განმავლობაში მშვიდობიანობა

სუფევდა. ამ მოკლე პერიოდში ყველა ტომის წარმომადგენელი მიეშურებოდა მექას; იქ თავის საქმეს აკეთებდა და შინ უვნებელი ბრუნდებოდა.

უცხო ტომის ხალხებისთვის ბაზრობას გარდა დიდებულ სანახაობას წარმოადგენდა ძაბაში მსხვერპლის შეწირვის ბრწყინვალე პროცესიც. ისინი ხედავდნენ აქ დღესასწაულის თავისებურ ცერემონიას და დარწმუნებული იყვნენ, მექელები სწორეთ ასეთი სათნოებისა და ასეთი კეთილმსახურებისათვის არიან მალლით დალოცვილნიო; რომ ღვთის განგებით ისინი მდიდრდებიან და ყოველ საქმეში გამარჯვებული რჩებიანო. და მალე მათაც დაიწყეს ფიქრი იმაზე, თუ როგორ ესარგებლათ თვითონაც ასეთი ხელსაყრელი მდგომარეობით.

თანდათანობით შეუთვისდნენ ისინი მექელებს, რომელთა კულტიც თავის კულტათ დაისახეს. ზკვიანმა ვაჭრებმა ამ საქმის განვითარებას, რასაკვირველია, ხელი შეუწყვეს: ძაბასა და მის ახლო კუთხეებში მოათავსეს სხვადასხვა ტომის კერპები. ასე მიაღწიეს მათ მიზანს.

ამას შემდეგ ყოველი არაბი, თუკი იგი ძალიან დაშორებული არ იყო მექას, იმდენათ შეეჩვია ძაბას, რომ მასში თავის საკუროთხვეველს სჭვრეტდა და ძაბის ღმერთი თავის ღვთაებათ მიაჩნდა.

ამნაირათ, როცა საბევრის სამეფომ ველარ შესძლო ჩრდილოეთისაკენ მიმავალი გზის დაცვა, ეს საჭიროება უთუოდ უნდა დაკმაყოფილებულიყო მოქალაქობრივი წესწყობილების მიერ. ასეთმა გარემოებამ ქ. მექა გახადა არა მარტო ჭეჯასის, თითქმის მთელი არაბეთის პირველ ქალაქათ.

არაბების პოეზია.

არაბეთში დაუბოლოებელი ომები იყო; ასეული ტომი ერთმანეთს ებრძოდა. ამიტომ მთელი არაბეთი დანაწილდა წვრილ სამეფო-სამთავროებათ. მიუხედავად ამ დაქუცმაცებისა, არაბებს კარგათ შეეგნოთ, რომ მეგრძოლი მოწინააღმდეგენი მაინც ერთს განუყოფელ ერს შეადგენდენ. ამ ეროვნულმა თვითშეგნებამ არაბეთში გაიღვიძა ძალიან ადრე მაჰმადის დრომდღი და მაჰმადმაც ბოლოს მათი გარეგნული გაერთიანება მოახსენა, ხოლო—ისიც ცოტა ხნით.

როგორც ბერძნებს, ისე არაბებსაც ძვალ-რბილში ჰქონდათ გამგდარი ის აზრი, რომ სხვა ხალხები, რომლებიც არაბულ ენაზე არ ლაპარაკობდენ, წარმოადგენდენ არაბთა მოწინააღმდეგე მხარეს. შევლა, ვინც კი სხვა ენაზე ლაპარაკობდა, არაბისათვის ბარბაროსი იყო,—და ასეთ ადამიანს ბედუინები უნდობლობითა და მტრობით ეპყრობოდენ; თითქმის ზიზლსაც უტყუებდენ.

სიამაყე შთამომავლობითა და სისხლის სიწმინდით, რომელსაც თანამედროვე არაბი განიცდის, უძველეს დროშიც ამხნეებდა და აგულიანებდა არა მარტო კერძო პიროვნებას ან ტომს, არამედ არაბეთის მთელ ერსაც.

და სწორეთ ენაში მთელი თავისი ძლიერებით გამოიხატა ნაციონალური ერთობა არაბებისა. ეს ენა, რომელსაც სიმდიდრისა, მეტყველებისა და მხატვრობის მხრით ბადალი არ ჰყავს ქვეყანაზე, საუკეთესო იარაღი იყო არაბული პოეზიისა; და ამ პოეზიამ მკიდრო სულიერი კავშირი გააბა არაბთა დანაწილებულ ტომებს შორის.

არაბს არათუ უყვარს პოეზია,—იგი მით ცოცხლობს. არც ერთი ეროვნება ქვეყნისა ისე არ ზრუნავს გამოთქმის სიწმინდესა და სილამაზეზე, თუნდა უბრალო საუბარშიაც კი, როგორც არაბი. არსად,—იმ გამონაკლისს გარდა, რომელ-

საც შეადგენდა ათინა თავის ბრწყინვალე ეპოქაში,—პოეზია არ ყოფილა საზოგადო ინტერესების მთავარ საგნათ, მთელი ხალხის მამოძრავებელ ძალათ, როგორც ეს არაბეთში იყო.

არაბული პოეზია ხატებაა ცხოვრების ცოტაოდენ საყურადღებო მოვლენისაც კი. თითქმის ყოველდღიური რამე—შემთხვევას აძლევდა არაბს—ცხოვრებაში ჩაკვირვებისგან გამოწვეული ფიქრები, სიყვარული ან მძულვარება—და ყველაზე ადრე—ამაყური კმაყოფილება თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისა—ყველა ეს მისი გულის ნადები პოეტურათ გამოეთქვა, ლექსებში ჩამოესხა.

იქ, სადაც ყველა პოეტია, სადაც ყველას გაუგია და დაუფასებია პოეზია,--სიმღერა, ლექსი, ცხოვრების სამკაული კი არაა; იქ იგი თვით ცხოვრების შინაარსია.

არაბის თვალში პოეტი და გმირი ერთგვარ სიმაღლემდი ასულან. თუ პოეტს ლექსების წერით ისეთი პატივისცემა დაუმსახურებია, რომ მის ოჯახს დიდი თავაზიანობით ეპყრობიან მთელ საზოგადოებაში,--გმირსაც თავისი ღვაწლით არა ნაკლები ყურადღება მოუპოვებია: მის ოჯახსაც, როგორც რომელიმე პოეტის ოჯახს, სიყვარულითა და პატივისცემით ეპყრობიან არაბები.

ხოლო თუ კი ადამიანი ერთსა და იმავე დროს პოეტიც არის და გმირიც, მას—არაბთა შეხედულობით--თავისუფლათ შეუძლია თქვას--დიახ, მე უკვე მივალწიე ამ ქვეყნიური დიდების უმაღლეს საფეხურსო.

აქ უადგილოა დაწვრილებით ახსნა-განმარტება არაბული პოეზიის ხასიათისა და მისი არსებითი მნიშვნელობისა. ხოლო აუცილებლათ საჭიროა ხაზგასმით აღვნიშნათ ის შემცთარი აზრი, რომელიც დღეს ძალიან გავრცელებულია; აღსანიშნავია ეს შეცთომა იმიტომ, რომ მისი გავლენით ჩვენი წარმოდგენა ამ ფრიად დიდებული ხალხის ნაციონალურ განსაკუთრებულობაზე და,

მამსადამე, მთელს მის ისტორიაზე—დამახინჯებული იქმნება.

ზინც სპეციალურათ არ სწავლობს აღმოსავლეთის ლიტერატურას საზოგადოთ, ადვილათ შესაძლოა—მან ერთმანეთში აურიოს არაბთა უუძველესის და უუგვიანესი ეპოქის პოეზია, რომელიც აბასიდების ხანაში წარმოშვა სპარსეთის გავლენამა და რომელმაც სასახლის პოეზიის ხასიათი მიიღო.

„აგზნებული ფანტაზია“, „აღმოსავლეთური ზეაობა“—აი სპარსელების დამახასიათებელი ორი მცნება. პრახს კი „ფანტაზია“—იმ მნიშვნელობით, როგორსაც ჩვენ ვაძლევთ ხოლმე ამ სიტყვას—ძალიან ვიწრო აქვს. პრაბი ბუნებით ფხიზელი, მოანგარიშე, ყველაფრის ამწონი სკეპტიკია. ხოლო მთასა და ველში ცხოვრებას მასში არაჩვეულებრივად გაუნაზებია გრძნობები; იგი მიუჩვევია გარემო ბუნების დაკვირვებას.

პრაბული აღწერა ნაზია და სათუთი; ფერადებით იგი მდიდარია და მახვილგონიერი გამოთქმებით შეუდარებელი; მაგრამ ამ აღწერის მთავარი საგანი ყოველთვის რეალურია.

პრაბი უგალობს თავის ფეხმარდ აქლემს ან ერთგულ ცხენს; ადიდებს ნადირობას ან მთა-ბარში მქროლ გრიგალს; დამღერის თავის სატრფოს სილამაზეს.

მრთი სიტყვით, მისი გალობის საგანია ყველაფერი ის, რაც მას ცხოვრებაში შემთხვევია და რასაც იგი ჩაუფიქრებია.

ლირიკული სენტიმენტალობა, ღრმა და ძლიერი სულიერი მოძრაობა—ვერასოდეს ვერ ააჟღერებს პოეტი არაბის ჩანგსა.

მკოსსა და დრამას არაბულ ლიტერატურაში ნიადაგი არ აქვს; არ აქვს ისე, როგორც, საზოგადოთ, სემიტური მოდგმის ხალხების მწერლობაშიც.

პრაბული სიმღერა არის, ესე ვსთქვათ, „ლექსი შემთხვევაზე“.

რადგანაც მეუდაბნოე არაბის ცხოვრება ჩვენთვის სრულიად უცხოა, მისი პოეზიაც, ნახატი ამ ცხოვრებისა, ჩვენს გულს ვერ ეკარება.

მისაც აქლემი აინტერესებს იმოდენათ, რამოდენათაც ძოლოლოგიური ბალის მნახველს, მას, რასაკვირველია, მიაყვინთებს კიდევ ბუნების ამ იდეალური ნიმუშის ვრცელი აღწერა. მაგრამ ვისთვისაც ეს „უდაბნოს ნავი“ არა თუ ერთად ერთი მაცხოვრებელი წყაროა, არამედ იგია მისი უბადლო თანამგზავრი სახიფათო მოგზაურობაში, მისი თანაშემწე ყოველგვარი ფათერაკის დროს, — ის ადვილათ გაიგებს არაბის აღტაცებას.

არის ხოლმე ისეთი შემთხვევებიც, როცა ჩვენც ადვილათ გვესმის პოეტი არაბის გულის სიღრმიდან ამოძახილი, თუმცა არ ვცთილობთ — ხელოვნურათ შევუთვისდეთ მისი სულის კვეთებას: როცა მის მღერაში ისმის ვნება, სიყვარული, მძულვარება, ზეაობა, ან როცა მწარე დაცინვაა ჩანთხეული გულსაკლავ ეპიგრამებში. ეს ეპიგრამები ყოველთვის ვერაა ფაქიზი; თუმცა ხშირათ ძალიან მახვილგონიერი კია.

მ ა ჰ მ ა დ ის ს ი ზ ა ბ უ კ ე.

დაახლოებით 570 წელში (ნამდვილი რიცხვი არ არის გამორკვეული¹⁾) მექაში დაიბადა აბდალის შვილი მაჰმადი²⁾. ლეგენდარული გადმოცემით მოციქულის დაბადების ღამეს ძტესიფორში მეფე ჰოზროი ნაშირვანის სასახლე დარყეულა, თითქო მიწის ძვრა მომხთარიყოს, და ჩამქრალა სპარსთა საღვთო ცეცხლი, რომელიც განუწყვეტლათ ენთო ათასი წლის განმავლობაში

1) უკანასკნელ დროში ისტორიკოსებმა ხელოვნურათ გამოიანგარიშეს და მაჰმადის დაბადების დროთ დააწესეს 571 წლ. 20 აპრილი, მაგრამ ეს ჩვენება სანდო არაა.

2) ნამდვილი სახელია მოჰამედი.

ეს მსოფლიო ხასიათის შემთხვევა ასეთი სასწაულით აღინიშნა. ხოლო, რომ თვით მქეაში მომხდარიყოს რამე ამის-თანა, ლეგენდას არ ახსოვს; და, რასაკვირველია, ახლო ნათესავენებს გარდა, სრულიად არავის არ აინტერესებდა, რომ ამინამ, სოპრის ოჯახის წევრის შაჰბის ქალიშვილმა, შვა ბავში.

მოციქულის დედა ძალიან ღარიბათ ცხოვრობდა, რადგანაც ადრე დაქვრივდა. მისი ქმარი აბდალი, აბდ-ალ-მუთალიბის შვილი, ქაშიმის გვარისა, ღარიბი ვაჭარი იყო. აბდალი, მაშინვე, როგორცკი იქორწილა, სირიისკენ მიმავალ ქარავანს წაყვა ზახას კერძო საქმეებისათვის. როცა ბრუნდებოდა, ავთ გახდა მგზავრობის დროს, იატრიბაში ჩამოხტა და მალე მიიცვალა.

შაჰის დაბადებას იგი ვერ მოესწრო.

აბდალისგან დატოვებული სამემკვიდრო ქონება, ხუთი ქლემი, თხის ჯოგი და ერთიც მხევალი, სახელი მისი ომ-ემი-მანი, ყველა ეს ვერ იხსნიდა ქვრივ ამინას სიღატაკისგან.

ამიტომ ძნელი დასაჯერებელია, თითქო იმას თავისი შვილი გაებარებოდა, როგორც ეს ჩვეულებათ შემოიღეს ბოლოს ქალაქელმა მდიდარმა ქალებმა, ვილაც ბედუინის ცოლთან სოფლათ იმ მოსაზრებით, რომ ბავში წმინდა ჰაერში გაზრდილიყო და სალი და ჯანიანი ყოფილიყო.

თუმცა გადმოცემა დაბეჯითებით ამბობს ამას და თანაც უმატებს, რომ ბოლოს, როცა მაჰმადმა დაიპყრო მთელი ტომი, რომელსაც მისი ძიძა ეკუთნოდა, მოციქული არაჩვეულებრივი ღმობიერებით მოეპყრო დაპყრობილებს მხოლოდ ძიძის პატივისცემის ნიშნათო, მაგრამ ყველა ეს, როგორც სხვა ამბებიც, მაჰმადის ბავშობის შესახებ მოთხრობილი, იმის მაჩვენებელია, რომ მაჰმადის მიმდევრებს უნდოდათ ყველასათვის ემცნოთ—ჩვენი მოციქული კეთილშობილთა შთამომავლობისაო. ბევრია, რასაკვირველია, სხვა ლეგენდებიც, რომელთა გადმოცემით მომავალი მოციქულის სიყრმე და სიჭაბუკე მდიდარი ყოფილა ათასგვარი სასწაულებითა.

მაგრამ ჩვენთვის სრულიად საკმაოა მაგალითად მოვიყვანოთ ერთი მათგანი; ეს ლეგენდა საშვალებას მოგვცემს—ნათელი წარმოდგენა ვიქონიოთ ამ მხრივ გადმოცემის განვითარებაზე.

„მრთელ მოციქული სხვა ბავშვებთან ერთად თამაშობდაო,—მოგვითხრობს ეს ლეგენდა,—მოვიდა მთავარანგელოზი ბაბრიელი, სტაცა მას ხელი, გაუჭრა მას სხეული, ამოგლიჯა შიგნიდან ნაჭერი ხორცი სისხლიანათ, გადაისროლა შორს და სთქვა:—ეს მაცთურის ნაწილიაო. შემდეგ გამოურეცხა მაჰმადს შიგნეულობა ზემზემის ჭის წყლით, რომელიც ოქროს თასით მოიტანა ანგელოზმა,—და სხეული იგი ისევ გაამთელა. ამის მნახველი ბავშვები გამზრდელთან გაიქცენ ყვირილით:—მაჰმადი მოკლესო;—გამზრდელი საჩქაროთ გაეშურა იქით, სადაც ეს ამბავი მოხთა,—და გაფითრებული მაჰმადი ნახა.

„ჩვენ თვითონ გვინახავს იარა მის მკერდზეო“—დასძენს ამის მოამბე. თავისთავათ ცხადია, რომ ეს ამბავი განზრახაა მოთხრობილი სწორეთ ისეთი კაცის პირით, რომელსაც როგორც თავისი თვალთ მნახველს შეეძლო მისი მოთხრობა. ეს ერთი იმ შემთხვევათაგანია, რომელიც გვინათებს საკითხს, თუ როგორ წარმოიშვება ხოლმე ასეთი ლეგენდა. მაჰმადი მოგვითხრობს შორანში (სურა 94, 1), თითქო ლმერთი ასეთი სიტყვებით ანუგეშებდა მას:—განა ჩვენ არ გაგხსენით შენ გულიო?—ე. ი. (რადგანაც, არაბის ფიქრით, ყოველივე ზრუნვა და კაემანი გულში იბადება) განა მე არ გიხსენი შენ ყოველნაირი გასაჭირისა და მწუხარებისგანო?

შემდეგში ეს სიტყვები პირდაპირი მნიშვნელობით გაიგეს, და ვინაიდან ცთილობდენ—აეხსნათ იგი, აზრათ მოუვიდათ: უთუოდ გულის გახსნა იყო საუკეთესო საშვალება მაჰმადის პირველიყოფილი ცოდვისგან ხსნისთვისო. რომ გაწმენ-

და უნდა მოეხდინა მაჰმადის სპეციალურ ანგელოზს—ზაბრი-ელს, ეს თავისთავად ცხადია, და, რასაკვირველია, ამისთვის საჭირო იყო ლეთისაგან კურთხეულის ზემოხმის ჰის წყალიც; რომ ანგელოზმა ოქროსი და არა ბრილიანტის თასი მოითხო-ვა, ეს მხოლოდ ზედმეტი თავდაჭერილობის ნიშანია.

მაჰმადის დედა მალე გადაიკვალა: ისიც თვისი ქმარივით მეზავ-რობის დროს მოკვდა. მხევალმა მუმემანმა ობოლი ბავში მისს 80 წლის ბიძას აბდელ-მუთალიბს წაუყვანა. მოხუცს ძალიან უყვარდა პატარა მაჰმადი და ძალიანაც ანებივრებდა მას—მა-გრამ ბავშვის გაზრდას მაინც ვერ მოესწრო: ორ წელიწადში იგი მოკვდა. ბავშვის მზრუნველობა იკისრა აბდ-მლ-მუთალი-ბის ერთერთმა შვილმა აბუ-თალიბმა. მე იყო შესანიშნავი პიროვნება მოციქულის ბიოგრაფიაში: ცნობილი როგორც მართალი და კეთილი ადამიანი. მაგრამ ღარიბი იყო და ოჯახიც დიდი ჰქონდა: ჰყავდა ორი ცოლი და ათი შვილი. ამის მოწმეა ყველგან გავრცელებული გადმოცემა. მაჰმადი არ იყო უზრუნველყოფილი. მას ბავშობიდანვე თვითონ უნდა ეფიქრა სარჩოს მოპოებაზე: მწყსიდა მდიდარი მექელების ჯოგებს და ქა-ლაქის მიდამოებში აგროვებდა ხეხილთა და ბუჩქნართა ნა-ყოფს. ლეგენდებში მაჰმადის ცხოვრების ეს პერიოდიც ვერაა ნათლად ნაჩვენები. პირველი ეჭვმიუდგომელი ფაქტი ეკუ-თვნის მხოლოდ იმ ხანას, როცა მაჰმადი უკვე ოცდაოთხი წლის იყო. ამ დროს იგი ემსახურებოდა ხალიჯას, მდიდარი ვაჭრის ქვრივს. ალბათ სიღარიბე არ აძლევდა მას ნებას, რომ საკუთრათ მოეწყო ვაჭრობა.

არაბეთში ისლამამდი ქალის მდგომარეობა გაცილებით უკეთეს პირობებში იყო, ვიდრე ახლაა იგი მუსულმანური აღ-მოსავლეთის ხალხებში. ჭალს მაშინ არავინ არ აიძულებდა—თავიდან ფეხებამდი გახვეული ეარა; საზოგადო ჩვეულებისამებრ მისი პიროვნება სრულიად დამოუკიდებლათ იყო აღსარებუ-

ლი. მამის უფლება ოჯახში უფრო აუტანელ ტვირთს არ წარმოადგენდა ქალისათვის, ვიდრე ვაჟისთვის, და თუ ქმარი სარგებლობდა განქორწინების სრული უფლებით, ცოლსაც შეეძლო განსაზღვრულ შემთხვევებში ქმრის წინაც დაეხმო თავისი კარვის კარები. უფრო კი ქვრივები სარგებლობდნენ თითქმის შეუზღუდველი თავისუფლებით, თუ-კი მათ ქონება საშვალებას აძლევდა—ნათესავთაგან დამოუკიდებლათ ეცხოვრათ. მიუხედავად იმისა, რომ ხადიჯას მამა ჰოვეილიდი ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო, ქალი თვითონ განაგებდა ვაჭრობას. მს პროფესია მას სამემკვიდროთ დარჩა ორი ქმრისაგან. იმ შემთხვევაში, როცა საზღვარგარეთ გამგზავრება იყო საჭირო, ქვრივი იქ თავის სანდო კაცს გზავნიდა, საქმეებისათვის; ეს უკანასკმელი მექელთა ქარავნებთან ერთად გაემგზავრებოდა ხოლმე თავისი აქლემებით სირიას ან სამხრეთ არაბეთს.

მაჰმადი, სხვათა შორის, ამ სანდო კაცის როლს კი არ ასრულებდა პირველათ; მისი თანამდებობა ძალიან უმნიშვნელო იყო: იგი ითვლებოდა აქლემების უბრალო გამრეკათ. ჰოველ შემთხვევაში, ხადიჯასთან მსახურობის დროს, ისიც გამგზავრებულა სამხრეთისაკენ; და ჭინ იცის, შეიძლება მას ამ მგზავრობის დროს ბოსტრას ნახვაც მოუხდა. ბოსტრა იყო ბიძანტიის უმთავრესი ციხე-სიმაგრე, იორდანის აღმოსავლეთით, სადაც განთქმული ბაზრობა იცოდნენ: აქ ყიდდნენ უმთავრესათ პურს. არაბებიც სავაჭროთ მიდიოდნენ იქ. მაგრამ მაჰმადის ბედი მალე იცვალა: ხადიჯა უკვე ოცდაათი წლის შესრულდა. მას ორი ქმრისაგან დარჩენოდა სამი ბავში; მაგრამ ეს ქალი მესამე ქორწინების წინააღმდეგი მაინც არ იყო. ბადმოცემით, მას ბევრი სთხოვდა ხელს. ხადიჯა კი უკვე დიდი ხანი იყო, რაც მაჰმადისადმი სიმპატიას გრძნობდა და ცოლათაც სწორეთ მას გაყვა; მიუხედავად იმისა, რომ მამაცა და სხვა ნათესავებიც ამ ქორწინების წინააღმდეგი იყვნენ. მაჰმადს ამ ქორწინ-

ნებით მარტო გამდიდრების მიზანი კი არ ჰქონდა დასახული, როგორც ეს გვიჩვენა მისმა ცხოვრებამ: იგი ცოლს ყოველთვის ღრმა პატივისცემით ეპყრობოდა; ხადიჯაც მუდამ მისი ერთგული მეგობარი დარჩა. ამნაირათ, მათი ოჯახური ცხოვრება უფრო უმწიკვლო იყო, რამდენათაც ჩვენ ეს ვიცით, ვიდრე სხვა რომელიმე ქრისტიანისა.

მ ა ჰ მ ა დ ის რ ე ლ ი გ ი უ რ ი უ ნ ხ ე დ უ ლ ე ბ ა ნ ი .

მაჰმადი, სანამ იგი ახალი მოძღვრების მამათ-მთავარი შეიქმნებოდა, თანამოძმეების რელიგიურ შეხედულებას თვითონაც იზიარებდა. ამ ჭეშმარიტებას ბევრი დამტკიცება არ უნდა. მისი შვილის სახელი—**აბდ-მენათი** (მონა მენათისა), რომლის ჩვენამდი მოღწევაც გადმოცემის წინდაუხედაობით უნდა აიხსნას, საბოლოოთ ნათელჰყოფს ამ დებულებას. „მენათი“ იყო წარმართთა ერთი იმ ღმერთთაგანი, რომელთა კერპებიც ჰაბაში იდგა. ეს კერპები ბოლოს თვითონ მაჰმადმა გამოყარა გარეთ.

და ვინაიდან მაჰმადის შვილისათვის სათაკილო იყო ასეთი სახელწოდება, ამიტომ გადმოცემა ცთილობდა—ეგ სახელწოდება შეეცვალა სხვა სახელებით (**აბდალახი**—„მონა ალახისა“, **მტ-ტაფირი**—„კეთილი“, **მტ-ტაგირი**—„წმინდა“), ხოლო ერთ შემთხვევაში მას უნებურათ წამოცთა მაინც ეგ სახელი. **საჭიროა**, რასაკვირველია, დაფუმატოთ ისიც, რომ ძველი „რელიგიური შეხედულება“ არაბებისა, რომელსაც ალბათ მაჰმადი იზიარებდა, არც კი იყო ღირსი ამ დიდი სახელწოდებისა. ჩვენ ცოტა ვიცით არაბთა რელიგიის შესახებ მაჰმადის დრომდი, მაგრამ, რაც ვიცით, ისიც საკმაოთ გვამცნობს, რომ არაბთა წარმოდგენა ღვთაებაზე, ისედაც საკმაოთ სუსტი, მაჰმადის დროს, ერთბაშათ მიბნელდა. შოველ ტომს ჰყავდა თავისი ღმერთი

და კერპი ამ ღმერთისა. მაგრამ ამ ღმერთებთან ერთად მნიშვნელობა შერჩათ ძველი ეპოქის ფეტისებსაც*), საღვთო ხეებს, წყაროებს და სხვათა, რომელთა თაყვანისცემაც გავრცელებული იყო უძველეს ხანაში. ამ რელიგიაში, რომელსაც სატომო ხასიათი ჰქონდა, ოდნავ შერეული იყო გამკრთალფერებული ელემენტები ძველი-ბაბილონურისა და შეიძლება ძველი-ებრაული რელიგიისაც. ზოგ ადგილებში, ხოლო ყოვლის უწინარეს თვით მექაში, სხვადასხვა მიზნით ცდილობდნენ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რამოდენიმე ტომის კულტის გაერთიანებას. ამასთანავე გაწყდა ყოველივე სულიერი კავშირი ღვთაებასა და მის მსახურთ შორის; რომელიმე კულტი მხოლოდ ჩვეულების ძალით თუ იყო აღიარებული; ამ კულტში რელიგიური შინაარსის კვალიც კი გაქრა. არაა საკვირველი, თუ ამასთან ერთად ბევრი დღესასწაულისა და ჩვეულების მნიშვნელობაც მივიწყდა ერთიანათ.

ბაზაფხულის დღესასწაული, მაგალითად, რომელზეც ჩვენ ზევით გვქონდა ლაპარაკი, უკვე მაჰმადის დროს გაუგებარი და უაზრო შეიქმნა არაბთათვის. ამას მოწმობს ის გარემოება, რომ არაბთა ღვთისმეტყველნი პირვანდელი ნაწერებიდან ამოღებულ ცნობებს ხეირიანათ ვერ ხსნიდნენ, და მათი განმარტება ყოველთვის არეულ-დარეული იყო. თუ მექელები დიდი ყურადღებით ეპყრობოდნენ ამ დღესასწაულს, ეს რელიგიური რწმენით კი არ აიხსნება: მათი მამოძრავებელი ძალა იყო კომერციული ინტერესები, როგორც ეს ზევითაა ნაჩვენები. მართალია, ისლამის ისტორია გვაუწყებს, ზოგიერთ მოხეტიალე ტომს რელიგიური მისწრაფებანი განუვითარებელი სახით შერჩათო, მაგრამ უმეტეს ნაწილათ ასეთი მისწრაფებანი მაინც შეუფერე-

*) საგანი, რომელსაც, ველურთა წარმოდგენით, სასწაულ-მომქმედი ძალა აქვს.

ბელი იყო ამ ფხიზელისა და მოანგარიშე რასისათვის. ახლანდელი ბედუინიც მხოლოდ გარეგნობითაა მაჰმადიანი.

მაჰმადის მოღვაწეობის შედეგი გვიჩვენებს, რომ იგი არ ყოფილა ისეთი. როგორც ბევრი მისი თანამოძმე იყო. ის, ვინც იმისებურათ იძულებული იყო ემოგზაურა ხან სამხრეთისკენ იემენში, ხან შორეულ სირიაში, იგი უნებლიეთ გაეცნობოდა უცხოელთა რელიგიურ პრინციპებსა და კულტს. ადვილი შესაძლებელია, მაჰმადმა ამ მხარეებში ნახა ქრისტიანები, რომელთაც, მასზე რამოდენათმე შთაბეჭდილება მოახდინეს. მით უფრო არის ეს შესაძლებელი, რომ თვით მექაშიც ხდებოდა ამ მხრივ საყურადღებო შემთხვევები.

ქველის, სატომო ხასიათის რელიგიის დაცემა უკვე აღსარებული იყო უფრო გამჭრიახი არაბებისაგან: მაჰმადს პირველათ კიარ დაბადებია სარწმუნოების გაუმჯობესობის სურვილი. ჩრდილო არაბეთში გაბნეულის ქრისტიანი სექტანტების მოწაფეები ხშირათ იყვნენ მექაში სავაჭრო საქმეებისათვის. ისე როგორც—ებრაელები. ქველგან იპოვებოდენ აგრეთვე მთიოპიიდან წამოსული მონა-ქრისტიანები. ქველა ამათ, უმეტეს ნაწილათ, თავისი რელიგია სუსტათ იცოდენ; ბევრი რამე ავიწყდებოდათ, ვინაიდან წარმართებში დიდი ხნით ცხოვრობდენ. მაგრამ ძირითადი წინააღმდეგობა მონოთეიზმსა და პოლითეიზმს შორის მათთვისაც ნათელი იყო. ქრისტიანულ კატექიზმოს წვრილმან ცნობათა გადაცემა მაშინდელს არაბულენაზე შეუძლებელი იყო: თვით მაჰმადსაც არ ეხერხებოდა. შეძლებში ამ ენაზე რამე განყენებული ცნება გამოეთქვა, მაგრამ განსხვავება ერთ ღმერთსა და ცხრა ღმერთს შუა ხომ ყოველ ენაზე საკმაოთ გასაგებათ გამოითქმოდა. შინც დაჰკარგა რწმენა ყრუსა და მუნჯი კერპებისა, იმისთვის ადვილი იყო თუნდა თვით მექაშიც გამხთარიყო მონოთეისტათ. ლაუჯერებელი არ არის ის ცნობები, რომელიც გვაუწყებს—მაჰმადმა.

თავის ახლობლებში ნახა ისეთი პირები, რომელთაც წარმართთა ღმერთები არაფრათ არ მიაჩნდათო. მრთი ამ პირთაგანი იყო ჩვენთვის ცნობილი სეიდი, შვილი არისა, აბდ—სოზის ოჯახიდან, და მარაკა იბნ—ნოფალი, ხადიჯას ნათესავი. მეორი უკვე გადუდგა კერპთაყვანისმცემლობასა; მაგრამ სეიდი, უკმაყოფილო იმ ცნობებისა, რომელიც მიიღო მან ებრაელებისა და ქრისტიანებისგან მათი რელიგიის შესახებ, მხოლოდ აღიარებდა მრთ ღმერთს, მაშინ როცა მარაკა, როგორც ჩანს, შეიქმნა ჰემმარიტი ქრისტიანი. ასეთი პირები იშვიათ მოვლენას არ შეადგენდენ არაბეთში; მათთვის წარმოიშვა განსაკუთრებული სახელიც: არაბები ამ პირთ უწოდებდენ „ხანიფებს“ (პირდაპირი მნიშვნელობით „უღმერთო“ ან „ერეტიკოსი“;—ეს სიტყვა არაა არაბული; იგი წარმოსდგა იმ ხალხებისგან, ვისგანაც გადაიღეს ახალი სარწმუნოება—ებრაელებისა და სირიელებისაგან).

ამ პირებთან ხშირი საუბარი უფროდაუფრო არწმუნებდა მაჰმადს, რომ წარმართთა ღმერთები ცრუ კერპები იყვნენ. თავისთავათ ცხადია, რომ ეს გარემოება სრულიად არ ამცირებს „მოციქულის“ ღვაწლის მნიშვნელობას ერთღმერთობის შექმნის საქმეში. იმ აზრმა და ფიქრებმა, მაჰმადის ნათესავები რომ აიძულეს—მხოლოდ პირადათ გადადგომოდნ ძველ სარწმუნოებას, ამ აზრმა და ფიქრებმა მაჰმადის გულში უკვე ცეცხლი ააგზნეს: მას მიეცა სულიერი ძალა, რათა ურის წინაშე აღეარებია ის, რაც მას ჰემმარიტებათ მიაჩნდა, და ამგვარათ ყოყმანისა და ცრუმორწმუნეობის წინააღმდეგ პირდაპირ ბრძოლა დაეწყო.

დასაწყისი „განცხადებათა“.

მაჰმადის საქციელი ცხადათ მოწმობდა, რომ იგი არ იყო კმაყოფილი, რომ მას რაღაც წყუროდა; სული მისი უფრო-დაუფრო მოპირქუშდა. მან მოუხშირა ქალაქს გარეთ სიარულს; მთელი დღეები მარტოკა დაეხეტებოდა მექას გარშემო კლდეებში. მისი უკანასკნელი ქადაგება, როგორც შორანშია იგი გადმოცემული, საშვალებას გვაძლევს—მივწვდეთ მის მტანჯველს აზრსა და ფიქრებს. მაჰმადმა უკვე იცოდა, რომ მისი მოძმეების კერპთმსახურება ცთომილება და შეცოდება იყო ქეშმარიტის ერთი ღმერთის წინაშე. მაგრამ სახელდობრ რა უნდა ექნა თვითონ მას? ქრისტიანმა მეგობრებმა ხომ უამბეს ყველაფერი შესახებ განკითხვის დღისა, როცა ცოდვილნი უნდა დაიღუპონ; როგორ-ღა უნდა მოიქცეს იგი, რომ განსაცთელს გადაურჩეს? მოუსვენარმა საკითხმა — უფალო, როგორ მოვიქცე, რათა ვიხსნა თავი ჩემი დღეს მას საშინელს განკითხვისას,—საკითხმა, რომლის პასუხსაც ძალიან ადვილათ პოულობს ხოლმე უსაფუძვლო, ზერე-ქვერე ხალხი, ძლიერ ააშფოთა იგი კაცი, რომელიც აგზნებული სულით მიისწრაფოდა ქეშმარიტებისაკენ, დალი დასვა ისეთ პიროვნებას, როგორიც იყო მაჰმადი. მით უფრო ძნელი იყო ამ საკითხისაგან თავის დაღწევა, რომ მეგობრებისაგან გადმოცემული ცნობები სრულიად დაუწყობელი იყო; მან ბევრი რამე შეითვისა, მაგრამ შეთვისებული სწავლისაგან მას დასკვნა ვერ გამოეტანა, დედა-აზრს ვერ მიწვდენოდა. რელიგიური საკითხები თავში ეშლებოდა და მათი შემეერთებელი ძაფი ვერ ეპოვნა: ჩანს, მისმა ამხანაგებმა ვერაფერი ვერ აუხსნეს, და თვითონ კი სრულიად უნიჭო აღმოჩნდა განყენებულ აზროვნებაში. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ჩვენი შეხედვით, მაჰმადი იყო გაუნათლებელი და ლოღიკურ მსჯელობას მიუჩვეველი.

მრთხელ, რამადანის თვეში, იგი ჩვეულებისამებრ დაეხეტებოდა მექიდან ჩრდილოეთის მხრისაკენ მდებარე მთებში, ბირის მთის ახლო. ამ მთის ძირში იყო გამოქვაბული, სადაც მაჰმადს მომეტებულათ უყვარდა ყოფნა. აღელვებული ერთი და იმავე ფიქრებით, იგი მიეცა მოუსვენარ ძილს. „და აი,— მოუთხრობდა იგი შემდეგში ნაცნობებს, — ძილში ვიგრძენ, თითქო მომიახლოვდა ვიღაც და მითხრა: წაიკითხე! მე ვუბასუხე: არა! მაშინ მან ისე მაგრათ მომიჭირა ხელი, კინაღამ მოვკვდი, — და გამიმეორა: წაიკითხე! მე კიდევ ვიუარე; მოჩვენება ისევ მიჭერდა ხელს. და მაშინ მომესმა სიტყვანი: წაიკითხე სახელითა უფლისა შენისათა, ზამჩენისათა, ვინაც შექმნა კაცი ერთი წვეთი სისხლისაგან! წაიკითხე! შენი უფალი იგია, ვინც ავსილია წყალობით, რომელიც აუწყებს ლერწმის საშვალეებით, ვინაც ასწავლის კაცს იმას, რაც მან არ იცის. მაშინ წავიკითხე; მოჩვენება მიეფარა თვალთა ჩემთა, გავიღვიძე და მეგონა, თითქო სიტყვანი იგი წაწერილია ჩემს გულზე“.

მაჰმადზე ამ მოჩვენებამ ძალიან იმოქმედა: მან თავისი თავი ბოროტი სულის მიერ შეპყრობილათ სცნო და სულით მღელვარი მივიდა ხადიჯასთან. მეუღლე ამშვიდებდა ქმარს; მან მაშინვე კაცი აფრინა ჰარაკასთან, რომელთანაც ჩვეულებრივათ ბაასობდა ხოლმე მაჰმადი ღირსშესანიშნავ საკითხებზე. როცა ხადიჯამ უამბო თავის ნათესავს, რაშიც იყო საქმე, ჰარაკამ უთხრა: „თუ ეს მართალია, ცხადია — მაჰმადზე გადმოსულა სული წმიდა, რომელიც ოდესმე მოსეს მოვლენია, — და მაშასადამე ქმარი შენი ჩვენი ხალხის მოციქულია“ — ო.

ამან ძალიან დაამშვიდა მაჰმადი. მაგრამ რადგან მოჩვენება არ განმეორდა, ყოყმანი და ეჭვები უფრო გამწვავდა მის არსებაში. იგი სასოწარკვეთილებასაც ეძლეოდა. კიდევ უიმედოთ დაძრწოდა მთა-ღრეში და უფრო ხშირათ, ვიდრე სხუმის როდისმე, ფიქრათ მოდიოდა — სალი კლდიდან უფსკრულში

გადაჩეხილიყო, რათა ბოლო მოეღო ჭკუის შემშლელი მწუხარებისათვის

უცებ მან იგრძნო, თითქო მისთვის ყველაფერი ნათლით შეიმოსა; თითქო სხვა ქვეყნიდან მოდენილმა უუქმა მისი აზრი და ფიქრები გააბრწყინა. მჭევები გაქრა მასში. ასეთმა მოვლენამ ისე შეარყია მისი ძალ-ღონე, რომ კინალამ გრძნობა დაჰკარგა. ცხელების ჟრჟოლით ატანილი გაიქცა შინ. „ზამხვიეთ რამეში!“ — დაუყვირა მან შინაურებს. ბრძანება მაშინვე სისრულეში მოიყვანეს.

ნერვებაშლილ მაჰმადს მოესმა მაშინ ხმა:

„ჰოი შენ, გახვეულო! აღსდევ, მოაქციე! აღიდე უფალი შენი! ზანასპეტაკე შენი სამოსი! ზანიშორე მწიკელი, ნუ იქნები კეთილი პირადი ინტერესებისათვის! უცადე უფალსა შენსა სულგრძელებითა!“ ამ წუთიდან დაწყებულიო, — ამბობს გადმოცემა, — „განცხადებანი“ ერთიმეორეს მიყვენ განუწყვეტლივ. ღა მეორე ადგილას კიდევ აი რა არის ნათქვამი: მაჰმადი ახლა უკვე დარწმუნდა თავის საქმეში და აღარ უცთიდა ახალს შესთაბუნებრივ მოვლენებსო, ე.ი. ახალ გალიუცინაციებს: ყოველ ფიქრს, რომელიც სულიერი შფოთვის დროს ჭკუაში მოუვიდოდა, იგი უყოყმანოთ აქვეყნებდა, როგორც ზეციური ძალით ჩავონებულ აზრს.

ამ გარემოებამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მაჰმადის ახლობლებზე. მთელმა მისმა ოჯახმა და ერთმა მეგობარმაც მაშინვე ირწმუნეს, რომ იგი ღვთის მიერ იყო წარმოგზავნილი, და დამორჩილდნენ მის სულიერ ხელმძღვანელობას. ცოლსა და ქალიშვილებს გარდა, მას ერწმუნენ შვილობილებიც, მისი ძმისწული ალი, — შვილი აბუ-თალიბისა, სეიდი — მონა, ქრისტიანის გვარისა, და ბოლოს მაჰმადის ძველი მეგობარი მლ-ატინი, ცნობილი აბუ-ბეკრის (მამა ბეკრისა) სახელით, შეძლებული, ყველასგან პატივცემული ვაჭარი, მექის გვარეულობის

ბენუ-თეიმის ჩამომავალი. მს აბუ-ბეკრი ორი წლით უმცროსი იყო თვითონ მოციქულზე; იგი ირჩეოდა ქკუთა და მშვიდობიანობით; ჰქონდა ამასთანავე პირდაპირი ხასიათი; ადამიანი სულითა და გულით მიენდობოდა მას.

ასეთი წყნარი და კეთილი იყო, მაგრამ თავის დროზე, თუ-კი ამას გარემოება მოითხოვდა, შეეძლო სულის სიკაჟეც გამოეჩინა, გამხთარიყო მოუღრეკელი. თუ ასეთი თანაშემწე არა, მაჰმადი ვერც კი დასძლევდა თავის მძიმე ამოცანას; მას ყოვლის უწინარესსიმშვიდე აკლდა: იგი უცებ აღტყინდებოდა და ისევ მალე დაცხრებოდა, თუნდა პირველსავე მარცხს შემდეგ—და მაშინ მელანქოლია მოიცავდა მის სულს. მეორე მხრით, არ არის აბუ-ბეკრზე უკეთესი მოწმე, რომელიც „მოციქულისთვის“ უფრო სასარგებლო ცნობას იძლეოდა. მს კაცი, მიუხედავად იმისა, რომ იგი არც მატერიალური ინტერესებით და არც ნათესავური ჯაჭვით იყო გადაბმული მაჰმადზე, მაინც სიკვდილამდი დარწმუნებული იყო მოციქულის მიზნების უმწიკვლობაში; სწამდა, რომ „მოციქული“ წარმოგზავნილი იყო მალლიდან და არც ეჭვობდა მისი სიტყვების სინამდვილეში, თითქმის არც ისეთ შემთხვევებში, როცა თვით ძალიან ახლობელი პირებიც ეჭვის თვალთ უყურებდნენ მაჰმადის ჭეშმარიტებას.

მ ა დ ა ზ ე ბ ა .

მაჰმადმა, როგორც მოსალოდნელი იყო არაბისაგან, ყველაზე წინ მიმართა საკუთარ ოჯახს, ბიძებსა და ბიძაშვილებს,— საზოგადოთ ჰაშიმის მთელ სახლეულობას. მან შეკრიბა ისინი და საქმის ვითარებას გააცნო. მაჰმადი მისი ნათესავებისთვის იგივე იყო, რაც სხვა რომელიმე წევრი გვარისა; ამასთანავე ისინი ნამდვილი კორეიშიტები იყვნენ. მაჰმადის ბიძა

აბუ-ლაჰაბი თურმე უფრო სერიოზული ხასიათის ბჭობას მოელოდა—და გაწყრა; მან საზოგადო შთაბეჭდილება იმით გამოთქვა, რომ ძმისწულს შეუყვია: „მიწასაც ჩაუყლაპიხარ! განა ამისთვის მოგვიწოდებო?“ და ნაწყენი ჰაშიმიტები დაიშალენ. თვით მაჰმადიც ნაწყენი დარჩა: თუ კი მისიანები უნდობლათ მოექცენ, სხვების რაღა იმედი უნდა ჰქონოდა მას? და თვისი გრძნობები მან ერთ ლექსში გამოხატა, რომელსაც ახლაც შეხვდებოთ ყორანში. ამ ლექსში „მოციქულმა“ უსურვა ბიძას ყოველივე ბოროტება და დაპირდა—ცეცხლში დაიწვია; თვით ცოლი შენი, ბაწრით კისერზე, იმ ცეცხლს შეშას შეუმატებს და ააგუზგუზებსო. ამ დაპირებას წინასწარმეტყველური ხასიათი უფრო ჰქონდა, ვიდრე ნათესავური; ამიტომ იგი გულის სიღრმეში ჩაწვდა აბუ-ლაჰაბს და ააშფოთა. სანამ ეს მოხთებობდა, მისი ვაჟი მაჰმადის მეორე ქალზე აპირობდა დაქორწინებას. მაგრამ ახლა მათი დამოყვრება შეუძლებელი შეიქმნა. თუმცა, მართალია, ეს ქალი მალე გათხოვდა და მისი ქმარი მაჰმადის მოწაფე გახდა: ეს იყო მსმანი, შვილი აფანისა, მსმაის (მომავლის მესამე ხალიფის) წარჩინებული ოჯახის წევრი.

მაგრამ პირადათ მაჰმადის სიძეს ძალიან ცოტა გავლენა ჰქონდა და თავისი მაგალითით ვერავინ ვერ მიიზიდა.

„წინასწარმეტყველის“ მიმდევართა რიცხვი მისი მოღვაწეობის პირველ ხანაში 43-ს არ აღემატებოდა. ამ ორმოცდასამ კაცში უმრავლესობა ღარიბებისა და მონებისგან შედგებოდა. ამიტომ ეს ახალი მოძრაობა მით უფრო არა მიმზიდველი აღმოჩნდა წარჩინებული მექელებისთვის, და რადგანაც უმრავლესობის გულგრილობით აღშფოთებული „წინასწარმეტყველის“ ქადაგება უფროდაუფრო გამძაფრდა, შხამ-სამსალით გაიჟღერნა, საჭმე გამოაშუქარავებულ მტრობამდი მივიდა. პირველ ხანებში მდიდარი ვაჭრები უყურადღებოთ სტოვებდენ იმ გარემოებას,

რომ ზოგიერთ კორეიშიტს კრებაზე მოჰქონდა ქრისტიანი სექტანტებისაგან გაგონილი სისულელეები. მაგრამ ბოლოს დაინახეს მათ, რომ ამ სისულელეების მეოხებით ქალაქის ღმერთები, ეს წინაპართა სათაყვანო ღმერთები წბილდებოდნენ, სახელი უტყდებოდათ, უკვე შეუძლებელი ხთებოდა მოვაჭრეთა ხელშეკრულობა და ბაზრობა, რომლის წყალობითაც ყვაოდა ქალაქი, და რაც უმთავრესია, ეს დამღუპველი მოძღვრება ვრცელდებოდა მონებში, რომელთაც აგონებდნენ—თქვენს ბატონებზე ნაკლები არა ხართო.

ქველა ამის მოთმენა შეუძლებელი იყო. მაგრამ ამ მავნე ფანტაზიორის მოცილება არ იყო ადვილი საქმე. მაჰმადს მფარველობდა მისი ბიძა აბუ-თალიბი, რომელიც ღარიბათ ითვლებოდა, მაგრამ ყველას პიტივისცემით კი სარგებლობდა; იგი მზათ იყო ძმისწულის საკეთილდღეოთ თავი გაეწირა, თუ ამას საჭიროება მოითხოვდა. თვითონ აბუ-თალიბის პიროვნებას ვერავინ ვერ შეეხებოდა, რადგანაც მთელი გვარეულობა ჰაშიმისა მისი ქომაგი იყო. ჰაშიმიტებს თუმცა სრულიად არ სწამდათ მაჰმადის „სისულელენი“, მაგრამ რომ ვისმე გაეხედა „მათი კაცის“ შეურაცხყოფა, ისინი იარაღსაც მიმართავდნენ შეურაცხყოფელთა წინააღმდეგ. ასე მოიქცეოდნენ, რასაკვირველია, ისინიც, ვისი ნათესავებიც ამ ახალ სექტას ეკუთვნოდნენ. თავისუფალ არაბებს, მაჰმადის მიმდევრებს, კორეიშიტები ლანძღვითა და დაცინვით თუ უმასპინძლდებოდნენ; სხვათერ, ჯერჯერობით მაინც, უყურადღებოთ სტოვებდნენ. შარესი იყო მდგომარეობა მონებისა, რომელთაც არავითარი უფლება არ ჰქონდათ; მათ არათუ ცუდათ ეპყრობოდნენ, ხშირათ აწამებდნენ კიდევ, თუკი ისინი უარს იტყოდნენ მაჰმადის გაკიცხვასა და ძველი ღმერთების თაყვანისცემაზე. აბუბეკრმა სიამოვნებით დახარჯა თავისი ქონების ერთი ნაწილი, რომ ზოგიერთი ამ უბედურთაგანი გამოეყიდა. სხვებს თვითონ წინასწარმეტყველმა დაართო

ნება — ჭეშმარიტი სარწმუნოება დაემალათ და ბატონების მო-
თხოვნილებანი დაეკმაყოფილებიათ, რომ ამით შემდეგში მაინც
გადარჩენილიყვნენ წამებას.

წინასწარმეტყველის მრევლი თუმცა ნელა, მაგრამ თან-
დათან კი იზრდებოდა: მექის არისტოკრატების დაცინვა და
კილვა უნაყოფო გამოდგა. პირიქით, მათ ამით ხელი შეუ-
წყვეს კიდევ — მაჰმადის მომხრეთა რიცხვი ერთი შესანიშნავი
პიროვნებით გამდიდრებულიყო: ეს იყო წინასწარმეტყველის
ბიძა, ჰამზა, მომავალი „ლომი ისლამისა“. ჰამზამ ვერ მოითმინა
ერთი მექელის მიერ ძმისწულის შეურაცხყოფა, და ასე ვთქვათ,
საგვარეულო თავმოყვარეობით ახალ მრევლს შეუერთდა.

უფრო საყურადღებო იყო მეორე მოვლენა: ომარი, პა-
ტაბას შვილი, ადას სახლიდან, რომელიც აქამდე დაუძინე-
ბელი მტერი იყო ახალი მოძღვრებისა, სრულიად მოულო-
დნელათ მიემხრო მაჰმადს. ომარი სერიოზული, ჩაფიქრებული
კაცი იყო. მან მოვალეთ სცნო თავი — ახლო გაეცნო ახა-
ლი მოძღვრება, რომლის წინააღმდეგაც ასე თავგამოდებით
იბრძოდა, და რომ დაუკვირდა მას, დარწმუნდა, რომ სიმარ-
თლე მაჰმადის მხარეზე იყო. ღა როგორც კი აღიარა მან ეგ
ჭეშმარიტება, დაუყოვნებლივ და აშკარათ მიემხრო წინასწარ-
მეტყველს.

მს მოვლენა დიდათ მნიშვნელოვანი იყო ახალი რელი-
გიისთვის. მაგრამ ბევრის აზრი, თითქო თვით ომარი იყოს
ისლამის ნამდვილი დამფუძნებელი, მაინც გადაჭარბებულათ
უნდა ჩაითვალოს; ამ მხრივ მაჰმადის ღვაწლის უარყოფა, თუ-კი
ვისეღმძღვანელებთ ისტორიული ფაქტებით, შეუწყნარებელია,
თუმცა ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ მუსულმანურ სახელმწი-
ფოს სწორეთ ომარმა მიანიჭა ძლიერი ორგანიზაცია, ურომ-
ლისოთაც იგი უნდა დაშლილიყო სწორეთ ისეთი სისწრაფით,
როგორითაც იგი წარმოიშვა და აშენდა.

იმ დროიდან, როცა **მ**მარი **მ**აჰმადის მიმდევარი გახდა, წინასწარმეტყველს მასზე უფრო მომქმედი თანაშემწე აღარ ჰყოლია.

მშვიდი და მაგარი აბუ-ბეკრი **მ**აჰმადს ზნეობრივად ძალას უმატებდა; ისიც მართალია, რომ **მ**აჰმადი უფრო ღრმა იყო, ვიდრე მისი მეგობარი, მაგრამ ხასიათი დაუდგრომელი ჰქონდა, მალე ერთობოდა და ცხოვრების სინამდვილე იშვიათად ესმოდა რიგიანათ. მაგრამ უმთავრესათ **მ**მარის გავლენით აიხსნება წინასწარმეტყველის დაულალავი მოღვაწეობა, ურომლისოთაც წარმოუდგენელი იქმნებოდა მაშინდელ მდგომარეობაში ახალი სარწმუნოების გავრცელება.

მმარი რომ ისლამს შეუერთდა, 27 წელიწადში იყო გადამდგარი; ხალხში იგი გაცილებით უფრო მალლა იდგა ყველა სხვაზე, იყო გამბედავი და თავგამოდებული; და ამავე დროს იგი გამჭირახი და საღი გონებით განირჩეოდა. ამ თვისებებით მან დაიმსახურა ყველას პატივისცემა, თუმცა არც ხნიერი იყო, არც მდიდარი და არც წარჩინებული. როცა **მ**მარი ისლამს შეუერთდა, მან ამ მოძღვრებას ერთგვარი დამახასიათებელი მიმართულება მისცა: ამიერიდან მართლმორწმუნენი ლოცვა-ვედრებას ასრულებდნენ აშკარათ და არა ჩაკეტილში, როგორც ეს წინეთ ხთებოდა. ისინი უკვე დაუფარავათ იკრიბებოდნენ შაბასთან და იქ ასრულებდნენ საზეიმო პროცესიებს, ხოლო უკვე არა წარმართების კერპებს მსახურებდნენ, არამედ ერთ ღმერთს აღიღებდნენ.

მორწმუნეთა ასეთ საქციელს უთუოდ უნდა მოეხდინა შთაბეჭდილება მექის არისტოკრატიაზე. იმისთანა პირებთან, როგორიც იყვნენ ჰამზა და **მ**მარი, ხუმრობა სახიფათო იყო. ეს უკანაძქნელები მზათ იყვნენ შეურაცყოფაზე ხმლების ტრიალით ეპასუხებიან მოწინააღმდეგეთათვის, — ვაჭრებისათვის კი ომის გამოცხადება ხომ ხელსაყრელი არ იქნებოდა: **მ**აჰმადი

ომით არაფერს არ წააგებდა, და ვაჭრობის საქმე კი ძალიან შეფერხდებოდა.

უკვე მოთხრობილი შემთხვევების წინ მაჰმადმა ერთს თავის ქადაგებაში, რომელიც ჰააბის წინ წარმოსთქვა, პატივისცემით მოიხსენა წარმართთა ზოგიერთი ღმერთი; მაგრამ შემდეგში, როცა ბაბრიელ მთავარანგელოზმა უსაყვედურა მას გაუფრთხილებლობა, წინასწარმეტყველმა თავისი სიტყვები უკან დაიბრუნა. მექელებმა-კი არ აპატივეს მას ეს სისუსტე: მათ თითქო მიეცათ საფუძველი—ეწოდებიათ მისთვის მატყუარა და მოქცეოდენ მას, როგორც ცრუს. ასეთმა დამოკიდებულებამ ძალიან ააშფოთა წინასწარმეტყველი; იგი უფრო-და-უფრო რწმუნდებოდა, რომ თუ ღმერთი ითმენს მექელთა თავხედობას, მხოლოდ იმიტომ, რომ მათ წინდაწინვე აქვთ მისჯილი დალუბვა, რომ თვით უფალს არ უნდა მათი ხსნაო.

მოძღვრება ბედისწერაზე, რომლის ყველა ლოლიკური შედეგიც მაჰმადმა მხოლოდ შემდეგში გამოიყვანა, სწორეთ ამ ხანაში ჩაისახა. შინაიდან ძველი აღთქმა სავსეა მაგალითებით, თუ როგორ სჯის უფალი მოუნანებელ ცოდვილთ, ამიტომ შორანშიც შეიჭრა მრავალი მსჯელობა სხვადასხვა ბიბლიურ თემაზე.

დამოკიდებულება, ცხადია, ორივე მხრივ მწვავედებოდა; წინასწარმეტყველის მომხრეების საქციელი მით უფრო სახიფათო შეიქმნა მოწინააღმდეგეთათვის, რომ სექტანტების ერთი ნაწილი აბისინიას გადასახლდა და საუკეთესო განწყობილება დაამკვიდრა იქაურ მართველობასთან, რომელიც, თავისი მხრივ, მაინც-დამაინც ვერაფერ განწყობილებაში იყო მექელებთან.

მამადის მიმღვართა ღმერთა.

ამნაირათ, რელიგიურს საკითხს პოლიტიკურიც ჩაეკსოვა, და რასაკვირველია საქმე გართულდა. ბოლოს მექელებმა, რომ ვერ გადაწყვიტეს ომის დაწყება და ვერც ითმენდენ თავის წრეში მოწინააღმდეგეთა თარეშს, მოიფიქრეს ახალი ხერხი: მამადის წინააღმდეგ მისივე ნათესავების აჯანყება. 617 წ. მათ დიდი ზეიმით მოახტინეს ხელშეკრულება, რომლის ძალითაც ქალაქის მცხოვრებთ აეკრძალათ ყოველგვარი მიმოსვლა ჰაშიმისა და მუთალიბის საზღეულოების წევრებთან; დააწესეს— არც მიეყიდათ მათთვის რამე, არც მათგან ეყიდათ საჭირო საქონელი. შინაიდან გვარეულობის კავშირი არაბეთში ყოველთვის ძლიერი იყო, წინასწარმეტყველის ნათესავებმა სამ წელიწადს გაუქმეს ასეთ მდგომარეობას და თავისიანები არ გასცეს. მართალია, მექელების დადგენილებამ ძალა დაჰკარგა, ხელშეკრულებაც დაირღვა, მაგრამ მამადს ამ გარემოებამ თავისი კვალი მაინც დააჩინა: მისთვის ბოლოსდაბოლოს აუტანელი ხდებოდა მშობელ ქალაქში ცხოვრება. მისი მექასთან შემაკავშირებელი ძალებიც თანდათან დასუსტდა; მოკვდა ხადიჯა, მოკვდა აბუ-თალიბი.

აღიძრა საკითხი: დაიცვენ თუ არა მამადს აბუთალიბის მემკვიდრეები ისეთივე თავგამოდებით, როგორითაც მას აბუთალიბი იცავდა? ამასთანავე ნაყოფიერმა ცთამ—საზღვარგარეთ მოექდებნა თავის დასაცავი ადგილი, მამადი დაარწმუნა—რომ ეს ერთადერთი გზა იყო დარჩენილი, რათა მისი მტრების მზაკვრობისგან თავის მოძღვრება დაეცვა. მაგრამ ამ მოძღვრების გასაერცვლებლათ მაინც საჭირო იყო—თვით არაბეთში მოექდებნა მას ნავსაყუდელი: მამადის ქადაგება ყოვლის უწინარეს ხომ არაბებისკენ იყო მიმართული. ცთა, რომ წინასწარმეტყველს მიმხრო-

ბოდა ტაიფი (პატარა ქალაქი მექის სამხრეთით) უნაყოფო აღმოჩნდა. შურო ნაყოფიერათ დაბოლოვდა მოლაპარაკება იატრიბას მცხოვრებლებთან.

ლტოლვა მაჰმადისა მეღინას.

ქადაგების წარმოსათქმელათ მაჰმადმა ისარგებლა გაზაფხულის ბრწყინვალე დღესასწაულით, როცა მექაში აურაცხელი უცხოელი შეიკრიბა. მინის ვაკეზე, სადაც იკრიბებიან პილიგრიმები, როცა ისინი ბრუნდებიან პრაფატის მთიდან*), წინასწარმეტყველი შეხვდა ჰაზრაჯის ტომის ხალხს; ეს ერთი იმ ტომთაგანია, რომელთაც ეკუთვნის იატრიბი, ნახევრათ არაბული და ნახევრათ ებრაული ქალაქი, საერთო კუთვნილება რამოდენიმე ტომისა. მოსაკუთრე მეზობლები ხშირათ კინკლაობდენ ერთმანეთში; ჩხუბის დროს ებრაელები არა ერთხელ ემუქრებოდენ არაბებს თავისი წინასწარმეტყველის წყრომას, რომელიც, მათი რწმენით, მალე მოვიდოდა და ყველა ხალხს დაიპყრობდა.

მაჰმადის მოძღვრებამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა იატრიბელ პილიგრიმებზე. „აი ის წინასწარმეტყველი, რომელზეც მითქმა-მოთქმა აქვთ ებრაელებს“-ო, ამბობდენ ისინი და კიდევ მიიწვიეს მაჰმადი, როგორც მოგვითხრობს ერთი მუსულმანური გადმოცემა, თავის ქალაქში, რომ მას ლეთის შემწეობით მოესპო მცხოვრებთა შორის ყოველგვარი აყალ-მაყალი.

*) მექის დასავლეთით სამი მილის მანძილზე დღესაც შეხვდებით ამ მთას. მას მაჰმადიანთათვის დიდი რელიგიური მნიშვნელობა აქვს: მაჰმადიანი პილიგრიმები პირველათ ამ მთაზე აღიან და მხოლოდ მერმე ჩაღიან Mina-ს ქალაქში, სადაც შემდეგ უმთავრესი რელიგიური ცერემონია „ზაჯი“ ხდება.

საქმე ასე ადვილათ მოსაგვარებელი არ იყო; ამას ასაბუთებს ის გარემოებაც, რომ მაჰმადი ახლათ მოქცეულებს კი არ გაყვა მათს ქალაქში, არამედ მის მომტრე მექაში დარჩა. მაგრამ უეჭველია, რომ იატრიბაში ისლამი ძალზე ნვითარდებოდა: აქ ქადაგება მით უფრო ადვილი იყო, რომ ადგილობრივი მცხოვრებნი დიდი ხანია მიეჩვიენ თავის წრეში სხვა სარწმუნოების მიმდევრების, ებრაელებისა და ქრისტიანი სეკტანტების ხილვას. შემდეგ დღესასწაულზე მაჰმადმა იმავე მინის ვაკეზე უკვე ნამდვილი ელჩები იპოვა, იატრიბისა, აუსისა და ჰაზრაჯის ტომებისგან გამოგზავნილნი, რიცხვით 75 კაცი. წინასწარმეტყველის ერთმა ბიძამ, აბასმა მაჰმადის სახელით სიტყვა წარმოსთქვა. მან მიუთითა ელჩებს იმ გარემოებაზე, რომ აქამდე მისი ძმისწული მფარველობას პოულობდა თავის ოჯახში, რომელიც აწიკ არ მოაკლებს მას მზრუნველობას; მაგრამ, ვინაიდან მას იატრიბის მცხოვრებთა მფარველობა ურჩევნია, ეკითხება მათ—ფიცავენ თუ არა ისინი წინასწარმეტყველს, რომ მას დაიფარავენ მტრის ხელისგან? იქ მყოფთ პირობა დადევს და თავის მხრივ წამოაყენეს საკითხი—როგორია წინასწარმეტყველის პირობებია. მაშინ მაჰმადმა, ამბობს გადმოცემა, კიდევ უქადაგა მათ ჰემმარიტ ლმერთზე და სიტყვა ასე დააბოლოვა: „აი, გიკავშირდებით მე თქვენ იმ მიზნით, რომ დამიფაროთ მტრის ხელისგან სწორეთ ისე, როგორც თქვენს ცოლებსა და შვილებს მფარველობთ“—ო. წინასწარმეტყველმა რომ თავისი გაათავა, აღ-ბარამ, ჰაზრაჯის ტომის წევრმა, მოკიდა მას ხელი ხელში და შეჰფიცა მფარველობა. ასე მოიქცენ დანარჩენებიც. შემდეგ მაჰმადი თავის წინამძღოლათ გამოაცხადეს; თანაც, ჩვეულებისამებრ, სათითაოდ მიდიოდნ მასთან და მის მარჯვენას თავისი ხელით ოდნავ ეხებოდნ.

შემდეგ ამისა მაჰმადმა, თავისი ახალი წოდების ძალით, დანიშნა 12 კაცი,-- 3 აუსისა და 9 ჰაზრაჯის ტომიდან,-- იატრიბის მრევლის ხელმძღვანელათ,-- და კრება დაირღვა.

ეს მოხდა 622 წელს. ზაფხულის განმავლობაში რამოდენიმე ათეული მუსულმანი გადავიდა ახალი მოკავშირეების მფარველობაში, თუმცა ძალიან კი ცთილობდნენ კორეიშიტები—ამ გადასახლებისათვის როგორმე ხელი შეეშალათ—მათ უსაფუძვლოდ კი არ ეშინოდათ მაჰმადის ძველი მეგობრებისა, რომელნიც ცნობილი იყვნენ დაუწყნარებელ და მებრძოლ ხალხათ. თვითონ წინასწარმეტყველი ყველაზე დიდხანს დარჩა მშობელ ქალაქში; ბოლოს, გავარდა ხმა, თითქო მექელებს მისი მოკვლა უნდოდათ, რათა ამით ძირიან-ფესვიანათ მოესპოთ ის მტრული ძალა, რომელიც თანდათან იზრდებოდა. მეტი გზა არ იყო, — მაჰმადმა ქალაქიდან გაქცევა გადაწყვიტა. მაშინ, როცა მისი ერთგული ალი, მაჰმადის ტანისამოსში გადაცმული, ატყუებდა მტრებს—თითქო წინასწარმეტყველი იგი ყოფილიყო, — და მოტყუებული ქალაქელებიც ფიქრობდნენ—წინასწარმეტყველი შინ არისო, მაშინ თვით მაჰმადი აბუ-ბეკრთან ერთად ქალაქიდან ჩუმად გაიპარა და მიხვეულ-მოხვეული გზებით იატრიბას მივიდა. ამ „გაქცევიდან“ (ჰიჯრა) მაჰმადიანები იწყებენ თავის წელთაღრიცხვას; ძალიან ხელოვნური გამოანგარიშებით ეს წელთაღრიცხვა იწყება 622 წლის 20 სექტემბრიდან ქრ.შ.

მუსულმანები ამ მოვლენას დიად მნიშვნელობას აძლევენ: აქამდე მაჰმადი იყო მხოლოდ სულიერი მართველი პატარა პარტიისა, რომელიც ყოველთვის უმცირესობისგან შედგებოდა; ხოლო ამ ჟამიდან იგი გახდა არა მარტო მოთავეთ მრავალრიცხოვანი მრევლისა, რომელსაც შეუერთდა იატრიბის (ახლა „მედინის“, „ქალაქის“ თავისი მნიშვნელობით) მცხოვრებთა უმრავლესობა, არამედ ახალი სახელმწიფოს დამფუძნებელათაც. თუ ისლამის მოძღვრებაში არავითარი ცვლილება არ მომხდარა, — სამაგიეროდ მისი ისტორიული როლისათვის ჰიჯრას პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ჰქონდა.

პოლიტიკური მრავლის დაარსება.

ზევით გათვალისწინებული ცნობები უკვე საკმაოდ გვიმტკიცებს, რომ არაბეთს აკლდა ის, რასაც სახელმწიფო წესწყობილება ეწოდება. რადგან ისლამის განმტკიცებასა და გასავრცელებლათ უწინარეს ყოვლისა საჭირო იყო მშვიდობიანობა და თანხმობა მის მიმდევართა შორის, ამიტომ აუცილებლათ, ძალიან ძვირათაც რომ დამჯდარიყო ეს, ბოლო უნდა მოღებოდა საერთაშორისო ომებს და დადგენილიყო ერთგვარი წესრიგი. წარმოვიდგინოთ, რომ ერთმა მართლმორწმუნემ ჩხუბში მოკლა მეორე. ძველი წესისამებრ, ეს მკვლელობა მოკლულისა და მკვლელის ნათესავეებს შორის ომს გამოიწვევდა; როგორ-ღა უნდა დაცულიყო აქ მრევლის ერთობა? ამნაირათ რელიგიური საზოგადოების კანონმდებლობას, რომელიც სხვა და სხვა მოდგმის ხალხებს აერთებდა, გარემოება აიძულებდა—სახელმწიფოებრივი ხასიათის საკითხი გამოერკვია. რომ თვით მუსულმანებს არავითარი წარმოდგენა არ ჰქონდათ სახელმწიფოსა და სახელმწიფოებრივ საკითხებზე, ეს გარემოება საქმის ვითარებას სრულიად არ ცვლიდა, რაკი მათი ეკლესია ცხოვრებაში ნამდვილი სახელმწიფოს როლს ასრულებდა. რომ საერობო და სასულიერო ინტერესების შერევას ბოლოს რელიგიური იდეალების დაჩრდილვა უნდა გამოეწვია, ეს თავისთავათ ცხადია; როგორც შემდეგ დავინახავთ, ამ მოვლენამ თვითონ ჩაჰმადის პიროვნებაზეც იქონია გავლენა. მაგრამ მისგან დაარსებული სახელმწიფო სწორეთ მითუფრო გამაგრდა, რომ მისთვის კანონისადმი მორჩილება რელიგიურ მოვალეობათ ითვლებოდა. მოკლე ხანში ამ სახელმწიფომ მიაღწია ისეთ სიდიდესა და ბრწყინვალეობას, როგორსაც თვით რომაელებიც, ეს პოლიტიკური ნიჭით ფრიად დიჯილდოვებული უუძველესი

დროის ხალხი, მხოლოდ ათასეულ წლებს შემდეგ და ისიც და-
ულალავი შრომის შემწეობით მოესწრენ.

მაჰმადის უუძველესმა ბიოგრაფებმა შეგვინახეს საუცხოო
საბუთი, რომელშიაც ნაჩვენებია. მისი პირველი ცთა—მიეცა
არაბეთის მცხოვრებთათვის განსაზღვრული სახელმწიფო მართვა-
გამგეობა, რომელიც დამოუკიდებელი უნდა ყოფილიყო ტომ-
თა და გვარეულობათა განწყობილებისაგან. ეს საბუთი ფორმით
ოქმის მსგავსია, სადაც ჩამოთვლილია ხელშეკრულობის ძირითად
დებულებათა სტატიები; ხელშეკრულობა კი მოხთა იატრიბის
მცხოვრებთა შორის. იმ მიზნით, რომ უზრუნველყოთ შინა-
ური წესრიგი და საყოველთაო მთავრობა გარეშე მტრებისგან.

მისი მთავარი დებულებანია:

მორწმუნე კორეიშიტები (მექელები) და იატრიბელნი,
ისე როგორც ყველა მათი მოკავშირენი შეადგენენ ერთ ერს,
რაიცა ანსხვავებს მათ ყველა დანარჩენი ერებისაგან.

რაც შეეხება განწყობილებას მორწმუნეთა შორის, რო-
გორც მექიდან გადმოსახლებულნი. ისე ცალცალკე გვარეუ-
ლობა ჰაზრაჯისა და აუსისა მარტო თვითონ განაგებს თავის
კერძო საქმეებს—საკომლო გადასახადს, ტყვეების გამოყიდვას,
გალატაკებულის წევრების შემწეობას. აკრძალულია მორწმუ-
ნეთა შორის ჩხუბი და კინკლაობა. არავის მართლმორწმუნე-
თაგანს ნება არ აქვს სისხლის ასაღებათ მოკლას ვინმე.

მართლმორწმუნემ არ უნდა დაიცვას ურწმუნო მეო-
რე მართლმორწმუნისგან.

პირიქით, მართლმორწმუნენი იცავენ ერთმანეთს ყვე-
ლა ურწმუნოსგან... მათ საერთო ომი და საერთო მშვიდო-
ბიანობა აქვსთ; თუ ვინმე მოკვდება ლეთის მსახურებით გამო-
წვეულ ომში, მისი სისხლის ასაღებათ ყველა ერთად იძიებს
შურს. არავის იატრიბაში მცხოვრებთაგანს,—თითქმის კერპთ-
მსახურათ დარჩენილებსაც კი,—უფლება არ აქვს დაიცვას
კერპთთაყვანისმცემელი მექელი ან მისი ქონება.

სავალდებულოა შურისძიება მართლმორწმუნის მკვლელზე, თუ იგი მოკლულის ნათესავებს დაწესებული გადასახადით არ დააკმაყოფილებს.

მართლმორწმუნემ არ უნდა დაიცვას ავაზაკი და არ უნდა აღმოუჩინოს მას საფარი.

შოველივე ჩხუბი, მართლმორწმუნეთა შორის ატეხილი, უნდა გაირჩეს მაჰმადის მიერ ლეთის შემწეობით.

ახლა უკვე—არა ტომი, არამედ რელიგიური საზოგადოება აერთებს მართლმორწმუნეთ; მოვალეობა, რომელიც გამომდინარეობდა სისხლის ნათესაობაზე დაფუძნებული კავშირიდან, და უფლება, რომელიც ამ კავშირის დასაყრდნობი ძალა იყო,— შურისძიება, გვარეულობის მფარველობა, გვარეულობის წევრთა სოლიდარული განწყობილება ყველა უცხოელთან,— ყველა ეს ახლა მორწმუნეთა ერთობას დაედვა საფუძვლათ. შოველგვარი ოჯახური მტრობა, რაც ხშირი მოვლენა იყო მართლმორწმუნეთა შორის, უნდა შემწყდარიყო; წინააღმდეგ, ყოველი ურწმუნო ნათესავი მუსულმანისთვის სრულიად უცხო ვინმეთ ითვლებოდა.

პირველ ხანებში მაჰმადი იმასაც ეცადა, როგორმე ახლათ შემუშავებული განწყობილების ნიადაგზე გადაეტანა შეგნება საგვარეულო საკუთრების შესახებ: 50 მისი მიმდევარი მექელი უნდა დაძმობოდა 50-ს მის მომხრე იატრიბელს; და ეს კავშირი უნდა მიჩნეულიყო ყოველგვარ ნათესაობაზე უფრო მნიშვნელოვანათ, თითქმის მემკვიდრეობის საქმეშიც,—თუ ვინმე მოკვდებოდა, მის ქონებას არა მისი სასხლის ნათესავი დაეპატრონებოდა, არამედ მისი „ძმა“, რომელიც მიცვალებულის სისხლის ნათესავებში პირველობით სარგებლობდა და მემკვიდრეთაც ხთებოდა. თუმცა ერთ წელს შემდეგ ეს დადგენილება შეიცვალა, მაგრამ წინასწარმეტყველის მიერ მოხთენილი ძირითადი ცვლილება უიმისოთაც დიდი იყო.

ტომური დამოკიდებულობა მალე ცარიელ ფორმათ გადაიქცა: ტომთა ბელადები არაფერს არ წარმოადგენდნენ მორწმუნეთათვის, რომელნიც მხოლოდ მაჰმადის უფლებას უწევდნენ ანგარიშს. ხელშეკრულობიდან ჩანს, რომ თითქმის ნატრიბის ის მცხოვრებნიც, რომელნიც ჯერ კიდევ არ მოქცეულიყვნენ, უნდა დამორჩილებოდნენ ახალ წესებს, ასე რომ კაცი, რომელიც მხოლოდ რელიგიური ხელმძღვანელი უნდა ყოფილიყო „მორწმუნეთა“ საზოგადოებისა, ნამდვილათ მისი ხელმწიფე შეიქმნა.

ღვთის მსახურება.

მრთობის გარეგან გამომხატველათ საყოველთაო ღვთისმსახურება იყო, რომელმაც აქ წესიერი ფორმა მიიღო. ნატრიბაში არ იყო საკურთხეველი, — როგორც არაბეთის სხვა ქალაქებშიც, გარდა მექისა. მუსულმანთა კერძო სახლში შეკრება, როცა მათი რიცხვი ძალიან გაიზარდა, შეუძლებელი შეიქმნა; ღვთისმსახურებისათვის საჭირო იყო განსაკუთრებული შენობა. წინასწარმეტყველისა და მისი კრებულის სახლებთან ერთად აშენდა სამლოცველო სახლი, სწორკუთხიანი შენობა, რომელსაც სიგძით 200 და სიგანით 60—70 იდაყვი ჰქონდა; მისი ფუძე თლილი ქვისგან იყო ამოშენებული და კედლები აგურისგან; პალმის ტოტებით დახურულ ჭერს სვეტებათ პალმისავე ღეროები ჰქონდა შეყუდებული. რადგან მაჰმადი ებრაელების მიბაძვით (ებრაელები, როგორც ვიცით, ნატრიბის მცხოვრებთა მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენდნენ, და წინასწარმეტყველი ყოველ ღონისძიებას ხმარობდა მათ დასაახლოებლათ) ლოცვის დროს იერუსალიმისკენ ე. ი. ჩრდილოეთისკენ მიიღებდა პირს, შენობის ჩრდილოეთის კედელი თავისუფლათ

დატოვებს და სამხრეთის კედელში გამოსჭრეს მთავარი კარი; ერთერთი გვერდის კარით—აღმოსავლეთის მხრივ—წინასწარმეტყველის ბინაზე მიისვლებოდა, და ამ კარით სარგებლობა. მხოლოდ მას შეეძლო.

ასეთი იყო მოწყობილობა ამ „სამლოცველო ადგილისა“—el—Mesdschid-ისა (მეჩითი).

მრთი უმთავრესი დაბრკოლება, რომლის თავიდან აშორებაც აუცილებელი იყო, მდგომარეობდა წინასწარმეტყველისა და მისი ამხანაგების მატერიალურ ხელმოკლეობაში. რით უნდა ერჩინათ თავი იმ მექელებს, რომელთაც იატრიბაში თან, არაფერი მოეტანათ? მაჰმადის თითქმის ფრიად მდიდარი მიმდევრებიც გალატაკდენ დევნის დროს: აბუ-ბეკრს 40000 დირგემიდან*) 5000-მდი დარჩა. ახლათ-მოქცეულები თუმცა სტუმართმოყვარენი იყვნენ, მაგრამ ყველა ღარიბი მაინც ვერპოულობდა სარჩოს: ბევრი მათგანის კვება მოუხთა თვითონ მაჰმადს, რომლის სახლთან, მეჩეთის ახლო, ლატაკებს კარვის მზგავსათ გადმოეხურათ ბინა.

მს ერთბაშათ მაჰმადისგან დამოკიდებული უკმაყოფილო პროლეტარები წარმოადგენდენ ახალი მრევლის არა სანდო ნაწილს, მაგრამ სამაგიეროთ ძალიან განოსადეგი იყვნენ იმ შემთხვევებში, როცა წინასწარმეტყველისთვის საჭირო იყო დამზადებული ძალა. ამ ლატაკთა სარჩენათ მორწმუნენი დატვირთული იყვნენ განსაკუთრებული გადასახადით. ისლამი ქველმოქმედებას ყოველთვის თვლიდა მორწმუნეთა ერთერთ მოვალეობათ. „მოწყალება“ (Sakat) თანდათან გადაიქცა ნამდვილ გადასახდათ, რომლის შემოსავალიც ბოლო ხანებში იხმარებოდა სხვა საქველმოქმედო საქმეებზეც, ხოლო უკანასკნელათ გახთა სახელმწიფო მეურნეობის საფუძვლათ. უფრო მეტი პატივისცემით

*) ბერძნული სიტყვაა: ლითონის ფასით 20 კაპ.

სარგებლობდენ სხვა მოჰაჯირები („სამშობლოდან გამოქცეულები“), ხალხი, გამოცთილი ერთგულებაში, როგორც იყვნენ აბუ-ბეკრი, ომარი, ჰამზა, სეიდი, ალი, რომლებთანაც ლეთის მოციქული ყოველდღე ბჭობდა. ხანდახან საკვირველი სითანაბრე ეტყობოდა ხოლმე რომელიმე მათგანის აზრისა და თვითონ უფლის ნებას, რომელსაც მაჰმადს ბაბრიელ მთავარანგელოზი განუცხადებდა ხოლმე; ბაბრიელ მთავარანგელოზი მაჰმადის სამსახურათ ყოველთვის მზათ იყო. ეს ჯგუფი წევრთა რიცხვის მიხედვით ძალიან პატარა იყო, მაგრამ თავისი მნიშვნელობითა და მაჰმადის ნდობით დიდი ძალა მოიპოვა; ამ ჯგუფის გარშემო თანდათან ფართოვდებოდა ახლათმოქცეულთა მასსა, რომელთაც უკანასკნელ ხანებში პატივისცემის ნიშნათ უწოდებდენ „თანაშემწეებს“—el—Anstar.

ყოველდღიური მტკიცეთ დაკანონებული ლოცვები, საყოველთაო ქედის მოხრა „ლეთის მოციქულის“ ნების წინაშე, მზრუნველობა ერთმანეთზე ხშირათ ნაძალადევი ხასიათისა, — ყველა ეს მჭიდროთ აერთებდა ახალ მრევლს—და მისი ცხოვრების მსვლელობას განსაზღვრულს მტკიცე ხასიათს აძლევდა; ახალი წესრიგი სრულებით ანსხვავებდა მას არაბების წინანდელი ყოფა-ცხოვრებისგან. თითქმის გარეგანი წესებიც, თავისთავათ მაჩვენებელი იმისა, რომ წინასწარმეტყველს საკმაოთ გაუთლელი წარმოდგენა ჰქონდა ლეთებაზე, თითქმის ეს წესებიც ნაყოფიერი, სასარგებლო იყო იმ მხრით, რომ იგი აჩვენებდა არაბებს წესრიგიანობასა და დისციპლინას, რაიცა მათთვის წინათ უცხო ხილი იყო. ეს გარემოება ძალიან გამოადგა ახალ მოძღვრებას. მექელები—სრულიად საფუძვლიანათ—წინასწარმეტყველის მეომარ ტომებთან დაკავშირებიდან ძალიან ცუდ შედეგს მოელოდენ. როცა მაჰმადმა ხელში ძალა იგძნო, მხოლოდ ბიწიერების მხილებით არ დაკმაყოფილდა და ურწმუნოებს პირდაპირი ბრძოლა გამოუცხადა.

მექანსთან ბრძოლა.

როდესაც მექელებმა პირველათ სცადეს ჩრდილოეთიდან დაბრუნებული ქარაენების დატყვევება, ბრძოლა უკვე იმ ხნიდან დაიწყო. ხოლო როცა ქართველების დასაცავათ მთელი ქალაქის მცხოვრებნი გამოვიდნენ, საქმე ძალიან გამწვავდა; აქ მაჰმადის მიმდევრების ფანატიზმმა და დისციპლინამ სძლია კორეიზიტების უწესრიგო მამაცობას. მძიმე რამოდენიმე წელიწადს გაჰიანურდა; ისლამის მტრებმა ცენტრალური არაბეთის ტომთა უდიდესი კავშირი დააარსეს და მაჰმადს მის მედინაში ალყა შემოარტყეს; ბოლოს მაინც მუსულმანთა მრევლის სიმტკიცემა და ერთობამ გაიმარჯვა. არაბებს, რომელთაც არ ჩვეოდათ ქალაქების ალყის შემორტყმა, მობეზრდით მედინას წინ დგომა, და ტომები დაიშალენ.

წინასწარმეტყველი იმარჯვებდა—და თანდათან რწმუნდებოდა თავის საქმეში. ღასაწყისში, როგორც შეენიშნეთ, იგი ებრაელებს მისდევდა კვალში, გადაჰქონდა მათი ჩვეულებები, ემყარებოდა ძველ აღთქმას, —და ყველა ამას შერებოდა, სხვათა შორის, დაიმედებული, რომ ებრაელებში იგი მოკავშირეებს ჰპოვებდა. ხოლო ებრაელები მაინც განზე იდგენ. მაჰმადის ძველ აღთქმაზე დამყარება მათ სასაცილოთაც არ ჰყოფნიდათ, იმიტომ რომ წინასწარმეტყველი, რადგანაც ამ უკანასკნელმა დაბადება უხეიროთ იცოდა, ხშირათ ისეთ აზრებს მიაკუთვნებდა ხოლმე ამ წიგნს, რომელთაც იქ ადგილი არ ჰქონდათ. ერთი სიტყვით, ებრაელები უსიამოვნო მეზობლები იყვნენ; ისინი მოწინააღმდეგეებს უფრო წააგავდნენ, ვიდრე მეგობრებს. ძორეიზიტებზე გამარჯვება ებრაელებისგან განთავისუფლების სიგნალი იყო მაჰმადისთვის: ზოგი მათგანი გამორეკეს ქალაქიდან, სხვები კი ამოხოცეს, —მედინა გახდა განსაკუთრებულს მუსულმანურ ქალაქათ. მექელი ვაჭრებიც ძალიან შევიწროვდნენ მტრო-

ბით; მოკავშირენი ზედმიყოლით ჩამოშორდენ მათ და მაჰმადს მხარი დაუჭირეს და, სხვა თუ არა, გარეგნულათ მაინც მიიღეს ისლამი: ამნაირათ, მაჰმადისკენ იყო გამარჯვება, და საშასადამე, ალაფიც. მექაში მალე მიხვდნენ, რომ წინასწარმეტყველის წინააღმდეგობით მხოლოდ წააგებდნენ, ხოლო წაგება მათ არ უყვარდათ. მეორე მხრით, ძაბა მომხიბვლელობას ზრ კარგავდა მართლმორწმუნეთა თვალში; ებრაელებთან კავშირის გაწყვეტას შემდეგ მაჰმადი ლოცვის დროს უკვე იერუსალიმისკენ კი-არ მიიღებდა პირს, არამედ ძაბასაკენ, როგორც ახლა შერებიან ხოლმე მუსულმანები. მოწინააღმდეგენი თანდათან დაუახლოვდნენ ერთმანეთს; ბოლოს, წინასწარმეტყველმა მიიღო ნებართვა—გამოცხადებულყოფილ მექას წმინდა ადგილების თაყვანისცემათ; ძველი საკურთხეველი, ცხადია, უნდა გამშთარიყო ახალი კულტის ცენტრათ. 630 წელს მექამ ფორმალურათ აღიარა მაჰმადის პირველობა და მისი მოძღვრების ჭეშმარიტება: წინასწარმეტყველს ახლა 10000 ჯარი ჰყავდა; მაშინდელი არაბეთისათვის ეს იმისთანა მრისხანე არმიათ ითვლებოდა, რომ არცერთ ქალაქს ფიქრათაც არ მოუვიდოდა მისი წინააღმდეგობა.

მაჰმადის ბატონობა მექაში.

ჯერ კიდევ უფრო ადრე, სანამ ეს ასე მოხებოდა, ისლამი პირველათ შეეცადა—გადაეხიჯებია სამშობლოს საზღვრებზე; მაჰმადმა დაუგზავნა მეზობელ სამეფოებს, —მათ რიცხვში ბიძანტიის იმპერატორსა და სპარსეთის მეფეს, —დარიგება —შეეგნოთ ჭეშმარიტი ღმერთი და დამორჩილებოდნენ მის წინასწარმეტყველს. უმრავლესობამ მანიფესტს არავითარი ყურადღება არ მიაქცია; პატარა მუსულმანური რაზმი, სირიას გა-

გზავნილი, სრულიად დაამსხვრიეს: ყველა ამან მაჰმადს ვერ წაუშალა დასახული მიზანი: იგი ისევ განაგრძობდა მზადებას დიდი ომების გადასახდელათ. მისი სურვილი იყო ქვეყნების დაპყრობა, რომ ერთსა და იმავე დროს ჭეშმარიტი სარწმუნოებაც გაეცრცელებია და მოკავშირე არაბთა ტომებისთვისაც საქმე გაეჩინა. ნახევარ-კუნძულის ყოველი კუთხიდან მოეშურებოდენ მაჰმადისკენ ელჩები და ფიცავდენ თავდადებულ ერთგულებას ლეთის მოციქულისადმი და გულმოდგინეობას დაწყებული საქმისადმი. უკვე შეკრებილი იყო ჯარი და მისი ბელადებიც დანიშნული, როცა (632 წ. მაისში) მაჰმადმა ცუდათ იგრძნო თავი; ეტყობოდა, მისი ავთამყოფობა იყო დროგამოშვებითი ცივება, მედინას ჩვეულებრივი სტუმარი, რომლისგანაც პირველ ხანებში ძალიან გაიტანჯენ იქ გადასახლებული მექელები; ყოველ გვემას შემდეგ წინასწარმეტყველი კთილობდა გამაგრებულიყო, გამოცხადდებოდა ხოლმე მეჩეთში და მორწმუნეთ ებაასებოდა; 7 ივნისს 632 წელს იგი კიდევ დაესწრო დილის ლოცვას, მაგრამ ისეთი ძლიერი პაროქსიზმი დაემართა, რომ დასუსტებულმა ორგანიზმმა ველარ გადიტანა: შვადღეზე მაჰმადი გადაიცივალა.

სიცოცხლის მეორე ნახევარში, როცა იგი არა მარტო მქადაგებელი იყო ახალი მოძღვრებისა, არამედ მედინის ხელმწიფეთაც ითვლებოდა, მაჰმადის პიროვნებამ იმდენი დაკარგა ზნეობის მხრით, რამდენიც მოიგო ისლამმა მატერიალური გადიდებით. „ლეთის ნება“ ერთბაშათ წინასწარმეტყველის პირად მიზნებს ემსახურებოდა; ხადიჯას სიკვდილს შემდეგ მაჰმადს რამოდენიმე ცოლი ჰყავდა ერთად, როგორც ეს ჩვეულებათ ჰქონდათ მდიდარ არაბებს, და ამით, რასაკვირველია, მისი ოჯახური ცხოვრება არ შეიქმნა უფრო ფაქიზი და მყუდრო. მაგრამ „განცხადებანი“, ჩვეულების ძალით, თავის როლს აქაც ასრულებდენ; ეს „განცხადებანი“ შეიცავდენ უკვე არა მედინის სახელმწიფო

საბჭოს ანგარიშებს, არამედ სრულიად წერილმანს უშინაარსო ინტრიგებს. ძნელია სათქმელათ, მაჰმადი შეგნებულათ ბოროტათ სარგებლობდა მის თაყვანისმცემელთა ნდობით თუ თავს იტყუებდა. მაგრამ მორწმუნენიც არ იყენენ ისეთი, როგორც წინათ; ახლა წინასწარმეტყველისადმი მათ იზიდავდა არამარტო მისი ქადაგება, არამედ ის სარგებლიანობაც, რომელსაც პირდებოდენ „მართლმორწმუნეთ“ მათი რწმენისთვის. მედინის მრევლში შერეული იყო პოლიტიკა და რელიგია. ხოლო სახელმწიფოში, რომელსაც აშენებდენ მაჰმადის მემკვიდრენი, უკვე პოლიტიკა სჭარბობდა.

დასასრულა.

2

2 732